

ҚАЛАМ ЕЛДІ ТҮЗЕЙДІ

● 25 МАУСЫМДА МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ БАҚ САЛАСЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН КӘСІБИ МЕРЕКЕСІ ҚАРСАҢЫНДА ҚҰТТЫҚТАП, МАРАПАТТАДЫ.

Президент ең алдымен бұқаралық ақпарат құралдарының қызметкерлерін мерекесімен құттықтап, жылы лебізін білдірді.

– Бұл кәсіби мерекенің ел өмірінде алатын орны айрықша. Себебі журналистер қауымы – ең алдымен қоғамның жаршысы әрі шынайы жанашыры. Сіздер әрдайым халықтың көкейінде жүрген өзекті мәселелерді көтеріп, жұрт мүддесіне адал қызмет етіп келесіздер. Қазіргі жаһандық технология дамыған заманда азаматтарға жедел, сапалы әрі шынайы ақпарат тарату, ұтымды сараптама ұсыну да журналистер қауымына жүктелген абыройлы міндет саналады. Мемлекет

сіздердің ерен еңбектеріңізді жоғары бағалайды. Ел Президенті ретінде бүгін мен барша медиа саласы мамандарына шынайы ризашылығымды білдіремін, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтуынша, бұқаралық ақпарат құралдарын ұлттың үні, қоғамның айнасы деуге толық негіз бар. Өйткені өз азаматтарымызбен қатар, күллі әлем қауымдастығы елімізде жасалып жатқан ауқымды өзгерістердің түпкі мәнін, ең алдымен, отандық медиа арқылы танып, біледі.

– Бұл тұрғыдан алғанда, Қазақстан журналистері осы жауапкершілікті терең сезініп, кәсіби міндеттерін жемісті

атқаруда. Наурыз айында біз – бәріміз бір ел болып, конституциялық реформаны табысты жүзеге асырдық. Жалпыұлттық референдум кезінде халқымыз мемлекеттің келешегін айқындайтын тарихи таңдауын жасады. Еліміздің бас құжаты – жаңа Конституциямыз өз тұғырына қонды. Ата Заңды әзірлеу және қабылдау оңай шаруа емес екені анық. Бұл – бірлігі бекем, рухы биік және жарқын болашаққа деген сенімі зор ұлттың ғана қолынан келетін бірге қадам. Біз осы мақсатқа жету үшін ұзақ жолды жүріп өттік. Арнайы Конституциялық комиссия құрып, Негізгі заңның әр бабын ел мүддесі тұрғысынан мұқият сараладық. Бүкіл жұртты бір мұратқа ұйыстырған ортақ істе медиа саласы мамандарының маңызды рөл атқарғанын ерекше атап өту қажет. Журналистер қауымы

Конституциялық комиссияның қызметі туралы сапалы және мазмұнды хабарлар таратты. Сондай-ақ Ата Заңға енгізу үшін ұсынылған түзетулерге қатысты жан-жақты талдау жұмысын жүргізді. Науқан кезіндегі тікелей эфирлер, сараптамалық материалдар мен танымдық сұхбаттар – соның айқын дәлелі. Жалпы, журналистер өз кәсібилігін толығымен көрсетті. Осы салада нағыз кәсіби маман болу дегеніміз – «қолдан жасалған» айқай-шу немесе даңғазас жасау емес, бұл – ең алдымен өзекті мәселені жан-жақты білу және тақырыпты жетік меңгеру деген сөз. Комиссия отырысының әлеуметтік желідегі эфирлері де миллионнан астам қаралым жинады. Осылайша, Ата Заң жобасын талқылау жалпыұлттық деңгейдегі пікірталасқа ұласты. Бұл іске елге жанашыр азаматарымыз түгел қатысты. Мәселен, «е-

Government» және «е-Өтініш» цифрлық жүйесі арқылы мыңдаған өтініш келіп түсті. Түптеп келгенде, мұның бәрі «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының нақты көрінісі екені сөзсіз. Конституциялық комиссия мүшелері салмақты әрі ұтымды ұсыныстардың ешқайсысын назардан тыс қалдырған жоқ, оның бәрі мұқият зерделенді. Бас құжаттың жобасын дайындау және оны талқылау тәжірибесі мемлекет пен азаматтардың қарым-қатынасын мүлдем жаңа деңгейге көтерді. Комиссия құрамында масс-медияның беделді өкілдері де болды. Сондықтан журналистер қауымын жаңа Ата Заңымыздың тең авторларының бірі деп айтсақ, қате болмайды, – деді Президент.

Жалғасы 2-бетте

Түркі

ЫҚПАЛДАСТЫҒЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ БАСПАСӨЗ

● БІЗ АСҚАҚ АЛАТАУДЫҢ ТҮНЫҚ АУАСЫН, КӘУСАР СУЫН ТЕҢ БӨЛІСКЕН ҚЫРҒЫЗ ЕЛІ БАСПАСӨЗІМЕН ТОННЫҢ ІШКІ БАУЫНДАЙМЫЗ БА? ОСЫ СҰРАҚ ҚАЗАҚСТАН ГАЗЕТ-ЖУРНАЛЫ ҮЗБЕЙ ЖАРИЯЛАЙТЫН ЗАМАНЫМЫЗДЫҢ ЗАҢҒАР ЖАЗУШЫСЫ ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТАН БҮГІНГІ ТҮРКСОЙ ХАТШЫСЫ СУЛТАН РАЕВҚА ДЕЙІНГІ ҚАЛАМҒЕРЛЕР ХАҚЫНДАҒЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ПОРТРЕТТЕРДІ, МАҚАЛАЛАРДЫ ОҚЫҒАН САЙЫН ЕСКЕ ТҮСЕДІ. ЖАҚСЫЛЫҚТАН ҮМІТТЕНІП, БІЗДІҢ ШОҚАН УӘЛИХАНОВ, ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ, МҰХТАР ӘУЕЗОВ, КЕЙІНГІЛЕРДЕН МҰХТАР ШАХАНОВ ӘР МЕРЕЙТОЙЫНДА ЕСКЕРІЛІП ЖАТҚАН ШЫҒАР ДЕЙМІЗ. НЕГЕ НАҚТЫ БІЛЕЙМІЗ?

6»

Мо Ян.
«Үндеместің»
ҮНІ

ТҰТАС ДӘУІРДІҢ КӨРКЕМ ШЕЖІРЕШІСІНЕ АЙНАЛҒАН ҚАЛАМҒЕРЛЕР БОЛАДЫ. ОЛАР СОЛ УАҚЫТТЫ ҚОҒАМЫНЫҢ ЖАН ДҮНИЕСІ, АҢЫЗЫ МЕН АҚИҚАТЫ, ҚОРҚЫНЫШЫ МЕН ҮМІТІ, ЕҢ БІР АЯУЛЫ ЖАҚСЫСЫ МЕН ЕШКІМ КӨРІП-БІЛМЕСЕ ЕКЕН ДЕП ЖАСЫРАТЫН ЖАМАНЫ АРҚЫЛЫ ТАРИХ БЕТІНЕ ӨШПЕСТЕЙ ТАҢБАЛАЙДЫ. СОНДАЙ ҚАЛАМҒЕРДІҢ БІРІ – МО ЯН.

7»

О РЫНБОР ДЕСЕ, ЕЛЕҢ ЕТЕТІН ӘРБІР ҚАЗАҚ ҮШІН БҰЛ ҚАЛАНЫҢ ОРНЫ БӨЛЕК. ІРГЕСІ 1735 ЖЫЛЫ БЕКІНІС РЕТІНДЕ ҚАЛАНҒАН КӨНЕ ШАҒАР ХАЛҚЫМЫЗДЫҢ ТАРИХЫМЕН БІТЕ ҚАЙНАСЫП ЖАТЫР. 1917 ЖЫЛЫ ДӨЛ ОСЫ ҚАЛАДА І ЖӘНЕ ІІ ЖАЛПЫҚАЗАҚ СЪЕЗДЕРІ ӨТТІ. 1920 ЖЫЛДЫҢ ҚАЗАН АЙЫНДА ҚАЗАҚ АКСР-ІНІҢ ТҰҒЫШ ҚҰРЫЛТАЙ КЕҢЕСІ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛДЫ. АЛ 1920-1925 ЖЫЛДАР АРАЛЫҒЫНДА ҚАЗАҚТЫҢ ТҰҒЫШ АСТАНАСЫ РЕТІНДЕ ЕЛ ТАРИХЫНДА ӨШПЕС ІЗ ҚАЛДЫРДЫ.

ДАЛА ТОЙЫ – ОРЫНБОРДАҒЫ ДОСТЫҚ ПЕН ДӘСТҮР МЕРЕКЕСІ

Жалғасы 8-бетте

ҚАЛАМ ЕЛДІ ТҮЗЕЙДІ

✍ Ділда УӘЛИБЕК

(Басы 1-бетте)

Мемлекет басшысы жаңа Конституция – халқымыздың темірқазығы, әділетті қоғамның мызғымас тұғыры және орнықты дамудың берік кепілі екеніне назар аударды.

– Негізгі құжатта еліміздің Егемендігі мен Тәуелсіздігін қорғау, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын мүлтіксіз сақтау, Заң мен тәртіп үстемдігін қамтамасыз ету, жалпыұлттық бірлік пен татулықты нығайту басты қағидаттар ретінде бекітілді. Конституцияда білім мен ғылымды, инновацияны және адам капиталын дамыту стратегиялық бағыт деп танылды. Сонымен қатар халықтың әл-ауқатын арттыруға, жасампаз отаншылдық пен еңбексүйіштік идеясын дәріптеуге, табиғатқа қамқорлықпен қарауға басымдық берілді. Бірнеше күннен соң, яғни 1 шілдеде Конституциямыз заңды күшіне енеді. Қазақстан түбегейлі жаңа дәуірге қадам басады. Конституция еліміздің саяси және идеологиялық арқауы ретінде ұзақ жыл бойы халық игілігіне қызмет етеріне сенемін. Қазақстанның дамыған және озық ел болғаны өзімізге ғана керек. Біздің басқа еліміз жоқ. Сондықтан қазіргі және келер ұрпақ алдында аса маңызды міндет тұр. Бұл – Отанымызды өнегелі мемлекетке айналдыру. Немерелеріміз ағымдағы кейбір олқылықтарымызды, қателерімізді кешіруі мүмкін. Себебі әр жұмыс, әр еңбек қатесіз болмайды. Бірақ Егемендігімізге зиян келтіріп, Тәуелсіздігімізді қорғай алмасақ, олар бізді ешқашан кешірмейді. Өйткені Тәуелсіздік – бәрінен қымбат қастерлі құндылық. Ал Тәуелсіздікті сақтап, елімізді одан әрі дамыту үшін ең алдымен қоғамымызда татулық пен тұрақтылық болуы қажет. Онсыз ештеңе болмайтыны айдан анық. Мемлекетіміздің тұғыры – әділеттілік. Бұл ұғымның масылдыққа, селқостыққа ешқандай қатысы жоқ. Керісінше, әділеттілік, бұл – еңбекқорлық ұғымына жақын түсінік, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент ел тағдырына тікелей әсер ететін маңызды оқиға қарсаңында Парламенттің 8-шақырылымы өз жұмысын аяқтайтынын еске салды.

– Қос палатаның бірлескен отырысына міндетті түрде қатысамын: тарихи кезеңде атқарылған жұмысты қорытындылап, ел дамуының жаңа кезеңіндегі негізгі мақсат-міндеттерге тоқталып өтемін. Біз, Қазақстан халқы жасампаз әрі озық ойлы ұлт ретінде алысқа көз тігеміз. Осы даңғыл

жолда берекелі бірлігіміз бен ырысты ынтымағымызды күшейтіп, барлық мақсатымызға жетеміз. Мен бұған кәміл сенемін, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаевтың пікірінше, отандық бұқаралық ақпарат құралдары өздеріне жүктелген жауапты миссияны жоғары деңгейде атқару үшін халықаралық медиа қоғамдастықтағы бәсекете қабілеттілігін арттыруға тиіс.

– Медиаиндустрия цифрлық дәуірдің сын-қатерлерімен алғашқылардың бірі болып бетпе-бет келді. Осылайша, цифрлық матрицаның – қоғам өміріндегі жаңа санаттың бір бөлігіне айналды. Нарықтың түбегейлі өзгеруі салдарынан жаңалықтар порталы, әлеуметтік желілер мен мессенджерлер алдыңғы қатарға шықты. Мерзімді баспасөз бен телевизия бұрынғы үстемдігінен айырылды. Қазіргі жағдай осындай. Алайда мен «Дәстүрлі медианың дәурені өтті» деген пікірмен келіспеймін. Керісінше, газеттер мен телеарналар жаңа форматқа көшіп, инновациялық мультимедиялық платформа құрып, заман талабына сай дамып келеді. Олардың басты

Мемлекет басшысы журналистердің жалған ақпарат таратуға қарсы күресте атқаратын рөліне тоқталды.

– Заманауи технологиялар цифрлық алаңда алауыздықты әдейі ұшықтыратын «ботофермалардың» пайда болуына түрткі болды. Көпе-көрінеу жалған ақпарат тарату, адамды қаралау, өтірікті шындай соғатын қауіпті құбылыс қалыптасты. Оны қазір дипфейк деп атайды. Яғни, объективті фактілер эмоцияның көлеңкесінде қалып, қасақана арандатушылық туғызады. Қоғамның ынтымақ-бірлігіне сына қағып, мемлекеттік институттардың атына кір келтіру үшін жасанды интеллект құралдары қолданылады. Танымал тұлғалардың жасанды цифрлық бейнелерін тіннұсқадан ажырату мүмкін емес. Мұндай технологияларды түрлі алаяқтар мен деструктивті күштер белсенді пайдаланады. Сондықтан медиа саласының қызметкерлері жауапкершілік танытып, мемлекеттің аталған гибридіті, аса қауіпті қатерлерге төтеп беруіне атсалысуға тиіс. Осы орайда сіздердің еңбектеріңіз орасан, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

артықшылығы – мәселені терең талдап, шолу мен сараптама ұсына алуында. Ақпараттық кеңістікте қарабайыр тақырыптар қаптап, ұсақ-түйекті сөз қылу көбейген заманда сапалы әрі өзекті журналистиканың маңызы еселеп артады. Сондықтан, менің ойымша, дәстүрлі БАҚ қым-қиғаш уақиғалар нөпірінде қоғам үшін ақпарат айдынындағы компас, тіпті идеологиялық бағдар рөлін алдағы уақытта да атқара береді, – деді Президент.

Президент Қазақстанда БАҚ қызметіне қажетті жағдай жасалғанын айтты.

– Елімізде пікір алуандығы мен сөз еркіндігі бар, ал цензураға заң жүзінде тыйым салынған. Алайда сөз бостандығы дегеніміз жүтпенсіздікке және тәртіпсіздікке жол беру деген сөз емес. Сондықтан қоғамдық пікірді өздерінің теріс пиғылына пайдаланып, медиа саласында айласын асырғысы келетіндер мына бір қарапайым қағиданы жадында ұстауы қажет: бірде-бір адам шексіз құқық иесі емес. Басқаша

айтсақ, өз құқыңды білу және сақтау өзгенің құқын бұзу немесе ар-ожданын таптау деген сөз емес. Алдымызда адамдар жалған ақпараттың жетегінде кетпей, күрішті күрмектен ажыратуы үшін медиасауаттылықты барынша арттыру міндеті тұр. Қоғам қауіпсіздіі мен құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету үшін жасанды интеллект технологиясының мүмкіндіктерін кеңінен пайдалану қажет, соның ішінде кез келген заңсыз ақпаратты жедел анықтау және бұғаттау жұмысын қолға алу өте маңызды. Біз Заң мен тәртіпке бағынатын ел ретінде құқықтық нигилизмге, әсірешілдікке, яғни, радикализмге және халқымыздың болмысына жат құндылықтарды насихаттау ісіне түбегейлі тосқауыл қоюымыз керек. Бұл – өте маңызды міндет, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев сән-салтанатты өмір мен «жеңіл ақша табу» культін дәріптеу дұрыс емес деп санайды.

– Өйткені бұл өскелен ұрпақты адастырып, олардың дүниетаным құндылықтары мен өмірлік мұратына теріс

құндылықтарды дәріптеу ісіне белсене атсалысуы қажет деп санаймын, – деді Президент.

Мемлекет басшысы журналистика саласында қай кезде де ұлт мүддесін бәрінен биік қоятын, парасатты, нағыз отаншыл тұлғалар қызмет еткенін атап өтті.

– Олар халықтың сана-сезімін оятап, елдің еңсесін көтеруге зор үлес қосты, ағартушылықпен айналысып, халықты білім мен ғылымға шақырды. Сіздер де аға буын салған сара жолды лайықты жалғастырып келесіздер. Баршаңызға тағы да зор алғыс айтамын. Мемлекет медиа саласы қызметкерлерін әрдайым қолдайды, олардың әлеуметтік жағдайын жақсартуға баса мән береді. Баршаңызға мәлім, жыл сайын кәсіби мереке қарсаңында тілшілер қауымына пәтер кілтін табыстау жақсы дәстүрге айналды. Кейінгі үш жылда Астана қаласында ғана 200 журналист баспаналы болды. Енді бұл бастаманың ауқымын кеңейте түсуді көздеп отырмыз. Әсіресе, сапалы хабар таратып, қажырлы қызмет етіп жүрген аймақ тілшілерінің еңбегін елеусіз қалдыруға болмайды деп санаймын. Сондықтан менің тапсырмаммен осы жылы алғаш рет облыстарда жұмыс істейтін журналистерге де пәтер кілті табысталады. Жалпы, биылдың өзінде бүкіл еліміз бойынша ақпарат саласының 66 қызметкеріне баспана беріледі. Бәріңізге құтты болсын деймін! – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент бұқаралық ақпарат құралдарының қызметкерлеріне Әділетті, Таза, Қауіпсіз әрі Күшті Қазақстанды құру ісіне орасан зор үлес қосып келе жатқаны үшін алғыс айтты.

– Сіздер қоғамда «Заң мен тәртіп», «Адал азамат» қағидаттарын орнықтыруға, сондай-ақ «Таза Қазақстан» тұжырымдамасын кеңінен дәріптеуге белсене атсалысып келесіздер. Сол арқылы халқымыздың болмыс-бітімін және санасын жаңғыртуға зор еңбек сіңіріп жүрісіздер. Алдағы уақытта да ақпарат саласының мамандары ел игілігіне қызмет ете береді деп сенемін. Мен бүгін Қазақстан Республикасының журналистикасы мен телевизиясының дамуына елеулі үлес қосқаны үшін медиа саласының үздік мамандарына жоғары мемлекеттік награда беру туралы Жарлыққа қол қойдым. Марапатталған азаматтардың арасында саналы ғұмырын ақпарат саласына арнаған ардагер қызметкерлер де бар. Осы тұста ұлттық теле-

көзбен қарап, жығылғанға демеу, сүрінгенге сүйеу болған. Біздің шынайы болмысымыз – осы. Сондықтан адамның ар-намысына нұқсан келтіретін, қауіпсіздігіне қатер төндіретін кез келген әрекетке жол бермеу қажет. Біз озық ел ретінде қоғамда салт-дәстүрімізге негізделген өркениетті этикалық нормаларды орнықтыра түсуіміз керек. Мен бұл туралы үнемі айтып жүрмін. Осы бағыттағы жұмысты күшейту – айрықша маңызы бар міндет. «Қалам елді түзейді» деген сөз бекер айтылмаған. Осы орайда, біз сіздерге – журналистер қауымына зор үміт артамыз. Ақпарат саласының қызметкерлері қашанда ұлт сапасын жақсартатын

визияның алғашқы кәсіби мамандарының бірі, қазақ тіліндегі тұңғыш эфирді жүргізген мәйталман дириктор Зұлқия Жұматованы ерекше атап өткім келеді. Бүгінгі таңда 106 жасқа келген ардақты тұлғаны халқымыз айрықша құрметтейді. Сондықтан мен Зұлқия Мұқанқызына «Құрмет» орденін табыстау туралы шешім қабылдадым. Сондай-ақ қазір ортамызда отандық медианың мәртебесін арттырып жүрген тәжірибелі азаматтар отыр. Олардың қатарында Ертай Ашықбаев, Татьяна Корецкая, Қайрат Мұсақұлов, Қымбат Досжан сынды танымал журналистер бар. Тілшілердің жас буыны сіздерге қарап бой түзейді, – деді Президент.

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫНЫҢ 2026 ЖЫЛҒЫ 24 МАУСЫМДАҒЫ №304 ӨКІМІМЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІНІҢ БАҚ САЛАСЫНДАҒЫ СЫЙЛЫҒЫ:

- «Time kz» желілік басылымының бас редакторы – Руслан Фанилевич Бахтигареевке;
 - «Egemen Qazaqstan» газетінің Ақмола облысындағы меншікті тілшісі – Байқал Қайырлыұлы Байәділге;
 - «NewTimes kz» ақпарат агенттігінің фототілшісі – Әлібек Әдубәкірұлы Ибраевқа;
 - «Qazaqstan» телеарнасы ақпараттық-сараптамалық бағдарламалар дирекциясының директорының орынбасары – Қайрат Жанатұлы Мұсақұловқа берілді.
- Қазақстан Республикасы Президентінің БАҚ саласындағы гранты:
- «Baq kz» ақпарат агенттігінің аға тілшісі – Олжас Адайға;
 - «Хабар» агенттігі ақпараттық-сараптамалық бағдарламалар қызметінің редактор-сарапшысы – Ботагөз Бейсенбайқызы Айтжановаға;
 - Контентмейкер, креативті индустрияны дамыту жобаларының авторы – Жазира Жомартқызы Байдалыға;
 - «Zakon kz» ақпарат агенттігінің тілшісі – Екатерина Алексеевна Елисееваға тапсырылды.
- Қазақстан Республикасы Президентінің БАҚ саласындағы Алғысы:
- «Астана» телеарнасының шығармашылық ұжымына;
 - «Вечерний Алматы» газетінің шығармашылық ұжымына;
 - «Жас Алаш» газетінің шығармашылық ұжымына;
 - «Abai kz» ақпараттық порталының шығармашылық ұжымына жарияланды.

ЖАҢА КОНСТИТУЦИЯ КҮШІНЕ ЕНЕДІ

✍ Ділда УӘЛИБЕК

1 ШІЛДЕДЕН БАСТАП ЖАҢА КОНСТИТУЦИЯ КҮШІНЕ ЕНБЕК. ОСЫЛАЙША, ЕЛІМІЗДЕ ЖАҢА САЯСИ МОДЕЛЬ ҚАЛЫПТАСАДЫ.

Ата Заң күшіне енгеннен кейін Құрылтай сайлауын өткізу туралы Жарлыққа қол қойылады. Сайлау өткізу 2026 жылғы тамызға жоспарланған.

Басты өзгерістің бірі – Құрылтай депутаттары өкілетінің кеңеюі. Жаңа нормалар Парламент бақылауын күшейтуге және билік тармақтары арасындағы тепе-теңдікті нығайту үшін қабылданды. Құрылтай депутаттары Премьер-Министрдің есебін тыңдап, министр лауазымдарына ұсынылған кандидатураларды талқылайды. Сондай-ақ Үкімет мүшелерінің есептерін қарап, қажет болған жағдайда сенімсіздік вотумын білдіруге құқылы. Бұдан бөлек, Құрылтай

бірқатар маңызды мемлекеттік лауазымдарға тағайындауларға келісім береді. Олардың қатарында Вице-президент, Премьер-Министр, Конституциялық сот судьялары, Орталық сайлау комиссиясының мүшелері және Жоғары аудиторлық палатаның мүшелері бар.

Жаңа саяси модель Үкіметтің халыққа көбірек есеп беруіне жол ашып, мемлекетті басқару жүйесіндегі депутаттардың рөлін нығайтуға мүмкіндік береді деген сенім бар.

Айгүл ЗАБИРОВА,

Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының бас ғылыми қызметкері:

БИЛІКТІҢ ЖАҢА АРХИТЕКТУРАСЫ

– Биылғы 5 маусымда Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев бір ғана заңға емес, бірден бес заңнан тұратын топтамаға қол қойды. Олар – Президент туралы, Құрылтай туралы, Қазақстан халық кеңесі туралы, астананың мәртебесі туралы және өкімшілік-аумақтық құрылыс туралы заңдар.

Әрқайсысын жеке-жеке талдауға болар еді. Алайда оларды тұтас қарастырғанда бір маңызды жайт байқалады: бұл заңдар пакеті бір жағынан президенттік билікті шектесе, екінші жағынан оның айналасында жаңа институттар мен лауазымдар қалыптастырады. Мұнда қайшылық жоқ. Керісінше, осы заңдардың ішкі логикасы дәл осылай құрылған.

Кез келген саяси жүйе бір мәселемен бетпе-бет келеді: билікті шектей отырып, мемлекеттің басқару қабілетін қалай сақтап қалуға болады? Әдетте, реформалар осы міндеттердің біріне ғана басымдық береді. Ал бұл заңдар топтамасының ерекшелігі – екі мақсатты қатар жүзеге асыруға ұмтылуында.

Сондықтан мұндағы әрбір жаңа норма белгілі бір тепе-теңдік қағидатына негізделген. Бір жерде шектеу енгізілсе, сонымен қатар басқару тұрақтылығын сақтайтын тетік те қарастырылады. Президент өкілеттігі бір ғана жеті жылдық мерзіммен шектеледі, бірақ сонымен бірге вице-президент институты енгізіледі. Тағайындауларды келісу рәсімдері кеңейтіледі, алайда стратегиялық шешім қабылдайтын бірінғай орталық сақталады. Қоғамның араласу тетіктері күшейеді, сонымен қатар мемлекеттік институттардың өзара үйлесімді жұмысына жағдай жасайтын жүйе қалыптастырылады.

Алдымен енгізілген шектеулерге тоқталсақ, Президент енді бір ғана жеті жылдық мерзімге сайланады және қайта сайлану құқығына ие болмайды. Ант қабылдағаннан кейін он күн ішінде саяси партиядан шығуға тиіс. Кәсіпкерлікпен айналысуға немесе өзге де ақылы қызмет атқаруға тыйым салынады. Президенттің жақын туыстары да маңызды мемлекеттік лауазымдарға тағайындала алмайды. Төтенше шаралар қабылданатын жағдайда Президент Премьер-Министрмен және Құрылтай төрағасымен кеңесуі қажет. Жесе қарағанда бұлар жай ғана нормалар сияқты көрінуі мүмкін. Ал барлығын бірге қарастырсақ, олардың мақсаты – мемлекеттің белгілі бір тұлғаға емес, институтқа сүйенуіне жағдай жасау.

Сонымен қатар бұл заңдар жаңа институттар мен лауазымдарды да қалыптастырады. Мұнда маңызды айырмашылық бар. Кейбір институттар шынайы тежеу және тепе-теңдік тетігі ретінде әрекет етеді. Мысалы, белгілі бір шешімге «жоқ» деп айту құқығы бар органдар пайда болады. Құрылтай Премьер-Министр мен Конституциялық сот судьяларының кандидатураларын мақұлдауға тиіс. Астана мен облыстар әкімдерін тағайындау үшін жергілікті депутаттардың келісімі қажет болады. Бұдан былай референдум өткізу бастамасын тек жоғарыдан ғана емес, 200 мың азаматтың қолы арқылы да көтеруге болады.

Ал кейбір құрылымдар Президентке бұрынғыдай тікелей тәуелді болып қала береді. Мәселен, жоғары консультативтік орган саналатын Қазақстан халық кеңесінің құрамын Президент өзі бекітеді.

Вице-президент институты ерекше сипатқа ие. Оның кандидатурасы Құрылтай арқылы келісілгенімен, кейін ол Президенттің тапсырмаларын орындайды және Мемлекет басшысы лауазымына бірінші кезектегі мұрагер ретінде қарастырылады. Яғни, бақылау тағайындау кезеңінде жүзеге асады, ал одан кейін президенттік вертикаль қағидаты жұмыс істейді.

Өңірлік деңгейде де осыған ұқсас модель қалыптасады. Жаңа заңдар жергілікті жерде кімнің қандай өкілеттікке ие екенін нақтылайды. Мәслихаттар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен өкімдердің арасындағы жауапкершілік жүйесі айқындалады. Сонымен қатар төменнен жоғары қарай ықпал етудің жаңа мүмкіндігі пайда болады: 200 мың азаматтың қолы референдум бастамасын көтеруге жеткілікті болады. Бұл екі деңгейдің іс жүзінде қалай өзара әрекет ететіні әзірге ашық мәселе күйінде қалып отыр.

Жалпы алғанда, бұл заңдар топтамасы өкілеттіктерді жай ғана қайта бөлуді көздемейді. Керісінше, билікті институционалдандыруға, яғни саяси үдерістердің бір бөлігін жеке шешімдерден рәсімдерге, келісу механизмдеріне және алдын ала белгіленген ережелерге көшіруге ұмтылысы байқалады. Оның қаншалықты табысты болатынын уақыт көрсетеді. Дегенмен бес заңның барлығынан осы бағыт айқын аңғарылады. Сондықтан негізгі сурақ та осы жерде тұндайды: бұл Президент билігінің әлсіреуі ме, әлде оның жаңа форматқа көшуі ме?

Бүтін бұл сураққа нақты жауап беру қиын. Тіпті, мәселені басқаша қойған жөн шығар: жаңа нормалар іс жүзінде қай деңгейде және қалай жұмыс істейді? Өйткені бұл енді заң мәтіндеріне емес, сол заңдар негізінде құрылған институттардың әрекетіне байланысты болады. Заң ережені белгілейді, ал оның шынайы салмағын тәжірибе айқындайды.

Сондықтан бұл заңдар пакетін бүтіннен бастап толық кепілдік немесе толық қауіп ретінде бағалау ертерек. Онда екеуінің де элементтері бар. Негізгі назар нормалардың өзіне емес, жаңа институттардың іс жүзіндегі қызметіне аударылуға тиіс. Құрылтайдың алғаш рет қандай да бір кандидатураны мақұлдамай қоюы, азаматтардың бастамасымен алғашқы референдумның өткізілуі немесе жаңа институттар арасындағы алғашқы елеулі келіспеушілік – Қазақстанның саяси жүйесі туралы жүздеген заң тұжырымынан да көбірек мағлұмат береді. Заң ойын ережесін белгілейді. Ал сол ойынның сапасы жүре келе белгілі болады.

Борис ПОЛОМАРЧУК,
*Өңірлермен жұмыс жөніндегі бөлімнің бас сарапшысы,
ҚСЗИ-дің Павлодар облысындағы өкілі:*

САЯСИ ИНЖЕНЕРИЯ

– Еліміздің жаңа саяси жүйесін қалыптастырудың келесі кезеңі басталды деп сеніммен айтуға болады. «ҚР Президенті туралы» заң президенттік биліктің жаңартылған моделін бекітеді. Алғаш рет Вице-президент лауазымы енгізіліп отыр, билік сабақтастығы тетіктері нақтыланады, бір реттік жеті жылдық мерзім қағидаты сақталады. Сонымен қатар мүдделер қақтығысының алдын алуға бағытталған шектеулер күшейтіледі. Нәтижесінде, жоғары мемлекеттік биліктің неғұрлым орнықты әрі болжауға келетін институты қалыптасады.

«ҚР Құрылтайы және оның депутаттарының мәртебесі туралы» заң елдің жаңа жоғары өкілді және заң шығарушы органын құрады. Құрылтай заң шығару, кадр саясаты және Үкімет қызметін бақылау салаларында елеулі өкілеттіктерге ие болады. Парламенттік бақылау тетіктері күшейеді, тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесі кеңейеді, ал мемлекеттік шешімдер қабылдау процесі институционалдық тұрғыдан анағұрлым теңгерімді бола түседі.

«Қазақстан Халық кеңесі туралы» заңды ең қызғылықты саяси жаңалықтың бірі деп атауға болады. Шын мәнінде, мемлекет пен қоғам арасындағы тұрақты жұмыс істейтін конституциялық көпір пайда болады. Жаңа институттың басты айырмашылығы – заң шығару бастамасы құқығы және референдум бастау мүмкіндігі. Бұл қоғамдық сураныстардың қоғамдық талқылаудан мемлекеттік шешімдерге тікелей жол ашатынын білдіреді.

«ҚР өкімшілік-аумақтық құрылысы туралы» заң бір қарағанда тек елдің картасына ғана қатысты болып көрінуі мүмкін. Ол аумақтық дамудың жаңа қағидаларын белгілейді, шешім қабылдау кезінде халық пікірінің рөлін күшейтеді, есепке алудың заманауи цифрлық тетіктерін енгізеді және аумақтар мен өңірлерді басқарудың неғұрлым ашық жүйесін қалыптастырады.

Мұның бәрінде реформалардың ортақ логикасы бар. Мемлекет неғұрлым айқын институттарға ие болса, қоғам – қатысудың жаңа тетіктеріне ие болады. Парламенттік бақылау күшейеді. Билік пен азаматтар арасындағы кері байланыс жүйелене түседі. Сондықтан бүгінгі шешімдер өз алдынча жекеленген алғанда ғана емес, саяси жаңғыртудың үлкен процесінің бір бөлігі ретінде маңызды.

Бірақ бұл жерде мен қайталап айтып жүрген бір жайт бар. Заң өздігінен жұмыс істемейді. Мінсіз Конституция жасауға болады. Ең заманауи институттарды жазып бекітуге болады. Тежемелік әрі тепе-теңдіктің мүлтіксіз жүйесін құруға болады. Бірақ ешбір құжат мемлекетті автоматты түрде әділ, тиімді және демократиялық ете алмайды. Кез келген саяси жүйе тек құқық нормаларына ғана емес, оларды сақтау мәдениетіне де сүйенеді.

Мемлекеттің жауапкершілігі – өз заңдары бойынша өмір сүру және олардың баршаға бірдей орындалуын қамтамасыз ету. Қоғамның жауапкершілігі – өз құқығын білу, тетіктерін пайдалану, қоғамдық процестерге қызығушылық таныту және билік берілген адамдардан заңның сақталуын талап ету. Белсенді азаматтарсыз күшті мемлекет болу мүмкін емес. Ал белгіленген ережелер бойынша әрекет етпейтін мемлекетте азаматтар да белсенді бола алмайды.

Нұрдуәлет НАРИМАНОВ,
ҚСЗИ Жаһандық экономика және тұрақты даму бөлімінің аға сарапшысы:

ЭКОНОМИКАНЫҢ АЛДАҒЫ БАҒЫТЫН АЙҚЫНДАП БЕРЕДІ

– Экономикалық өсім көбінесе экономиканың қалай жұмыс істейтініне қатысты ережелердің сапасына байланысты анықталады. Бұл ережелер инвестиция, кәсіпкерлік пен жаңа жұмыс орындарын құруға қолайлы орта қалыптастырады. Институционалдық негіздер тұрақты әрі түсінікті болған сайын бизнестің алдындағы белгісіздік сейіледі әрі ұзақ мерзімдегі жобаларға қаражат салуға барынша дайын болады. Осы тұрғыдан алғанда, жаңа Конституцияның экономикалық мәні институционалдық ортаның негізгі қағидаларын бекітуге байланысты болып отыр, бұл елдің капитал тарту, өндірісті дамыту және өнімділікті арттыру қабілетіне тікелей әсер етеді.

Жаңа Конституцияда қарастырылған негізгі құралдың бірі – арнайы құқықтық режимдер құру мүмкіндігі. Экономикалық тұрғыдан бұл – инвестициялар мен саланы дамытуға арналған бейімделген шарттары бар аймақтарды қалыптастыру механизмі. Мұндай режимдер капитал мен инфрақұрылымды шоғырландырып, жаңа өндірістерді тез іске қосуға және технологиялық кластерлерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, осындай шешімдер көп жағдайда құрылымдық модернизация мен өнімділіктің өсуіне ықпал етеді. Мысалы, Дэн Сяопин реформалары кезеңіндегі Қытай тәжірибесін айтуға болады: арнайы экономикалық аймақтар, оның ішінде Шэньчжэнь қаласы, капитал мен технологияларды тартты, экспортқа бағытталған өндірістің дамуын жеделдетті және өнеркәсіп өсіміне оң әсер етті. Ұзақ мерзімде кейбір аймақтарда жылдық өсім 15 пайыздан асты, бұл жұмыс орындарының кеңеюі, табыстың өсуі және ірі орта таптың қалыптасуымен қатар жүрді.

Мұндай өзгерістердің экономикалық логикасы жинақтаушы сипатқа ие. Тұрақты әрі алдын ала болжанатын институционалдық орта инвестициялық белсенділікті ынталандырады, инвестициялар өндірістік қуаттарды кеңейтеді және еңбек суранысын арттырады, ал өнімділіктің өсуі жалақы мен үй шаруашылықтарының кірісін ұлғайтуға жағдай жасайды. Кірістер өсумен бірге білімге және дағдыларды дамытуға салыныатын инвестициялар күшейеді, бұл адам капиталын нығайтып, экономиканың ұзақмерзімді әлеуетін көтереді.

Жаңа Конституция тұрғысынан алғанда, еліміз үшін бұл механизмдер экономиканы әртараптандыру мен еңбек нарығын кеңейтуге арналған институционалдық негіз ретінде қарастырылады. Жаңа салалар мен өсу орталықтарының дамуы жұмыс орындарының пайда болуына, кірістің өсуіне және экономиканың тұрақтылығын күшейтуге ықпал етеді, азаматтардың дамуына мүмкіндік береді және экономиканың алдағы бағытын айқындап береді.

БАСПАСӨЗ ХАТШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН МЕДИАФОРУМ ӨТТІ

КЕШЕ АСТАНАДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ІСТЕРІ АГЕНТТІГІ МЕН МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІНІҢ ҰЙЫМДАСТЫРУЫМЕН МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРДЫҢ БАСПАСӨЗ ХАТШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН «MEDIA & GOV CONNECT» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ МЕДИАФОРУМЫ ӨТТІ.

✍ Наурызбек САРША

Іс-шараға орталық және жергілікті мемлекеттік органдардан 70-тен астам баспасөз хатшысы мен PR саласының мамандары қатысты. Медиафорумның негізгі мақсаты – мемлекеттік органдардың коммуникациялық әлеуетін арттыру, баспасөз хатшыларының кәсіби біліктілігін жетілдіру және заманауи ақпараттық кеңістікте тиімді жұмыс жүргізудің озық тәсілдерін талқылау. Сондай-ақ 28 маусым – Бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлері күні қарсаңында баспасөз хатшыларына арналған ағартушылық іс-шараларын ұйымдастырып, тәжірибе алмасуға және кәсіби дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік беретін тиімді алаң жасау.

Форумның ашылуында Агенттік төрағасы Дархан Жазықбай медиафорумның мемле-

кеттік органдар мен қоғам арасындағы ашық әрі тиімді коммуникацияны нығайтудағы маңызы жайлы айтып, еліміздегі мемлекеттік басқару жүйесін жаңғыртуға бағытталған ауқымды өзгерістерге тоқталды.

«Конституциялық реформалар, саяси және институционалдық жаңғыру үдерістері, сондай-ақ «Мемлекеттік қызмет туралы» жақында қабылданған Заң мемлекеттік басқарудың жаңа сапасын айқындап, ашықтыққа, есептілікке, кәсібилікке және адамға бағдарлануға негізделген жаңа басқару мәдениетін қалыптастыруды көздейді. Бұл ретте Президент ұсынған «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының маңызы ерекше. Халықпен ашық әрі сенімді диалог – тиімді мемлекеттік басқарудың басты шарттарының бірі», – деді Агенттік төрағасы.

Сондай-ақ мемлекеттік қызметтің тиімділігі қабылданған шешімдердің нәтижесімен ғана емес, қоғаммен өзара іс-қимылдың

сапасымен де бағаланатынын айтып, ашықтық, есептілік және кері байланыс мемлекеттік қызметінің күнделікті жұмысының ажырамас бөлігіне айналуға тиіс екенін жеткізді.

Іс-шарада Мәдениет және ақпарат бірінші вице-министрі Қанат Ысқақов мемлекеттік

органдардың баспасөз хатшыларының қоғам мен билік арасындағы тиімді байланысты қамтамасыз етудегі маңызды рөлі жайлы айтты.

Президент жанындағы «ОКҚ» республикалық мемлекеттік мекемесінің директоры Асқар Омаров форум қатысушыларына ақпараттың ашықтығы мен жеделдігін арттыру,

мемлекеттік саясатты халыққа түсінікті жеткізу және кәсіби медиакоммуникацияны дамыту мәселелерінің өзектілігі жайлы баяндады.

Форумда отандық медиа саласының сарапшылары мен заңгерлер жасанды интеллект дәуірінде ақпарат көздерімен тиімді жұмыс істеу, ақпарат тарату барысында құқықтық жауапкершілік пен медиасауаттылық тақырыбында шеберлік сабақтарын өткізді.

Сондай-ақ Президент жанындағы Орталық коммуникациялар қызметінің ақпараттық-үйлестіру орталығының басшысы Руслан Бекарсланов жалған ақпаратқа қарсы іс-қимылдың заманауи тәсілдері жөнінде сөз сөйлеп, дезинформациямен күрестегі өзекті мәселелерді талқыланды.

Форум бағдарламасы аясында қазіргі ақпараттық кеңістіктегі маңызды бағыттар қамтылды.

«Media & Gov Connect» республикалық медиафорумы мемлекеттік органдардың баспасөз қызметтері арасындағы кәсіби байланысты нығайтуға, тәжірибе алмасуға және жаңа коммуникациялық тәсілдерді меңгеруге мүмкіндік беретін дәстүрлі алаң ретінде жалғасатын болады.

АВТОМАТТАНДЫРЫЛҒАН АУА БАҚЫЛАУ СТАНСАЛАРЫ ҚОЙЫЛАДЫ

АҚТӨБЕДЕ АУА САПАСЫН ТӘУЛІК БОЙЫ АРНАЙЫ СТАНСАЛАР БАҚЫЛАЙТЫН БОЛАДЫ. ҚАЛА МАҢЫНДА 15 ГЕКТАР ЖАСЫЛ БЕЛДЕУ ҚҰРЫЛАДЫ. АЛ ЭКОЛОГИЯ МЕН ТАЗАЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ ТУРАЛЫ ӨТІНІШТЕРІН ҚАЛА ТҮРҒЫНДАРЫ ҚҰЗЫРЛЫ ОРТАНДАРҒА БІР ҒАНА БАТЫРМАНЫ БАСЫП ХАБАРЛАЙ БАСТАҒАН. ӨНІРДІҢ ТАЗАЛЫҒЫ МЕН КӨҒАЛДАНДЫРЫЛУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ БҮЛ ЖОБАЛАР «ТАЗА ҚАЗАҚСТАН» БАҒДАРЛАМАСЫ АЯСЫНДА ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛЫП ЖАТЫР. БҮЛ ТУРАЛЫ ЖАҚЫНДА АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМІ АСХАТ ШАХАРОВТЫҢ ТӨРАҒАЛЫҒЫМЕН ӨТКЕН АППАРАТ МӘЖІЛІСІНДЕ АЙТЫЛДЫ.

«Таза Қазақстан» экологиялық бағдарламасының іске асырылу барысы мен елді мекендерді абаттандыру, санитарлық тазалық мәселесі қаралған жиында Ақтөбе қаласының үш ауданы мен Шалқар ауданының Бершүтір ауылына автоматтандырылған ауа бақылау стансасы қойылатыны белгілі болды. Жаңа жүйе ауа сапасын нақты уақыт режимінде бақылауға мүмкіндік береді.

Бұл стансаны әсіресе, Бершүтір ауылының халқы асыға күтіп отыр. Өйткені Мұғалжар тауының баурайындағы бұл ауылдың маңында диабаз және қиыршық тас өндіретін тоғыз зауыт бар. Аталған зауыттардан көкө көтерілетін шаңнан Бершүтірдің халқы көптен бері зардап шепіп келеді. Бірақ ауылда ауа бақылау стансасы болмағандықтан жергілікті жұрт іргедегі өндірістің зардабын дәлелдей алмай отыр. Бершүтір тұрғындарының наразылығынан кейін қиыршық тас өндіретін тоғыз зауыт өндіріс аумағы мен ауыл көшелеріне жүйелі түрде су себе бастапты.

– Бершүтір ауылының 1 500 тұрғыны бар. «Таза Қазақстан» жобасы аясында ауа бақылау стансасы салынар болса, ол жергілікті жұрттың денсаулығын қорғау мен карьерлердің қоршаған ортаға әсерін ашық бақылаудың маңызды тетігіне айналар еді, – дейді Ақтөбе облысы Шалқар ауданы Бершүтір ауылының әкімі Нұрхан Әйтенов.

Ауыл әкімі өңірдің экологиялық проблемаларын шешуде біржолғы акциялардан гөрі жүйелі мониторинг пен алдын алу іс-шараларының өте маңызды екенін айтады. Бұл туралы Ақтөбе облысының әкімі Асхат Шахаровтың төрағалығымен өткен аппарат мәжілісінде де айтылды.

Ақтөбе облыстық табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасының басшысы Исатай Еспағамбетовтің сөзіне қарағанда, өңірде экологияны басқарудың заманауи әрі технологиялық моделіне көшу қарқынды жүріп жатыр. Бершүтір ауылы мен Ақтөбе қаласының үш ауданына қойылмақшы ауа бақылау стансасы соның нақты бір мысалы.

Ақтөбе өңірі экологияны басқарудың жаңа моделіне көшкенінің тағы бір мысалы деп коммуналдық қызметке тиесілі техникаларды GPS жүйесімен қадағалау, тұрғындардың экология туралы сын-ескертіп, өтініштерін цифрлық платформалармен қабылдау сияқты бастамаларды да айтуға болады.

Ақтөбе әкімдігіндегі жиында қоршаған ортаның жай-күйін жақсарту мемлекеттік органдардың күшімен ғана жүзеге аспайтыны айтылды. Жиын барысында Асхат Шахаров санитарлық тазалық жұмысын күшейтуді, заңсыз қоқыс үйінділерін жедел жоюды және цифрлық мониторинг құралдарын көбійте түсуді тапсырған.

– Экология мәселесіне келгенде жүйелі жұмыс істеуіміз керек. Заманауи цифрлық шешімдер мен тұрақты әрі жүйелі бақылау ғана қоршаған ортаны жақсартуға мүмкіндік береді, – деді Асхат Шахаров.

«Таза Қазақстан» бағдарламасының тиімділігін сенбілік санымен ғана емес, халықтың экологиялық мәдениетінің арттуымен және Ақтөбе өңіріндегідей цифрлық бақылау құралдарының көп болуымен арттыруға болады. Ақтөбе ғана емес, Қазақстанның қай түкпірінде де қалдықты дер кезінде жинау, қоқыс төгетін орынның кез келген жерде пайда болуына жол бермеу және қоғам бақылауын күшейту үшін ең алдымен тұрғындар белсенді болуы керек.

Ақтөбе халқы тазалық мәселесіне немқұрайлы қарамайды. Соның бір дәлелі – ақтөбеліктер @TazaQazBot Telegram-ботын пайдалана бастаған. Бұл боттың көмегімен қоқыс, тұрмыс қалдықтарын жинауға, қаланы абаттандыруға байланысты өтініш жолдауға болады. @Taza-QazBot Telegram-ботының сипаттамасында «Таза Қазақстан» акциясы – Қазақстанды тазалық пен тәртіп салтанат құрған ортақ үйімізге айналдыратын мүмкіндік» деп жазылған.

Ақтөбені таза қалаға айналдыру үшін күн сайын көшеге 88 техника мен 345 қызметкер шығады. Қаладағы 711 көше мен 54 тұрғын алабындағы жолдарды жаз кезінде күтіп ұстауға 100-ден астам техника мен 200-ден астам қызметкер тартылған. Тазалыққа жауапты техниканың бөріне GPS-трекер қойылған. Бұл жүйе атқарылған жұмыстың көлемі мен сапасын нақты уақыт режимінде бақылауға мүмкіндік береді.

Өңірді көгалдандыру да қарқынды жүргізіле бастады. Биыл көктемде облыс аумағында 46,7 мың көшет отырғызылған. Мамандардың айтуынша, өңірді көгалдандыру қараша айына дейін тоқтамайды. Осы аралықта Ақтөбе қаласының айналасында 15 гектар жасыл белдеу құрылып, аудан орталықтарының маңында 10 гектардан жасыл аймақ қалыптастыру көзделіп отыр.

«Таза Қазақстан» экологиялық бағдарламасын іске асыру барысындағы ақтөбеліктердің бастамасы экологиялық саясаттың жаңа бағыты деуге болады. Егер жоспарланған жобалар жүзеге асатын болса, өңірде қоршаған орта сапасын бақылау күшейіп қана қоймай, тұрғындардың экология мәселелерін атқарушы билікпен бірлесу шешу мүмкіндігі де артады. Бұл өз кезегінде «Таза Қазақстан» бағдарламасының ауқымы кеңіп, акциядан тұрақты қоғамдық мәдениетке айналуына негіз болмақ.

Жанна КӨПЖАНОВА,
Ақтөбе

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖАЙЫ ҚАЛАЙ?

КӨПТЕГЕН ДІНИ КІТАПТА, ӘСІРЕСЕ, ИСЛАМ, ХРИСТИАН, ИУДЕЙ ДІНДЕРІНІҢ БАРЛЫҒЫ ДЕРЛІК АДАМЗАТТЫҢ ТОПЫРАҚТАН ЖАРАТЫЛҒАНЫН БІРАУЫЗДАН ҚОЛДАЙДЫ. МҰНЫ КЕЙБІР ҒАЛЫМДАР ДА ЖОҚҚА ШЫҒАРМАЙДЫ. БҮЛ ЛОГИКАҒА СЕНСЕК, ЖЕР БІЗДІҢ НЕГІЗІМІЗ, АНАМЫЗ. «ЖЕР-АНА» ДЕП ТЕККЕ АЙТПАППЫЗ. БҮЛ ЖӨНІНДЕ ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДҰЛЫ «ЖАНЫМЫЗ КҮННЕН КЕЛГЕН НҮРДАН, ТӘНІМІЗ ТОПЫРАҚ ПЕНЕН СУДАН. КҮН – АТАМ, АНЫҚ ЖЕР – АНАМ», – ДЕЙДІ. ЕНДЕШЕ, «АНАМЫЗДЫ» ҚАНШАЛЫҚТЫ ЖРДАҚТАП ЖҮРІМІЗ? ПАРЫЗЫМЫЗДЫ АҚТАЙ АЛДЫҚ ПА? АДАМЗАТТЫҢ АЛДЫНДА ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДА ҚАНДАЙ МІНДЕТТЕР ТҮР? ОСЫ СУРАҚТАРҒА ЖАУАП ІЗДЕП КӨРЕЛІК...

Наурызбек САРПА

ДЕРТІ ДЕНДЕГЕН ДІМКЭС ДҮНИЕ

Жалын атқан жанартаулар, дүйім жұртты дүрбелеңге салған топан сулар, зілзалалар мен құрғақшылықтар жиілеп, соңғы кездері планетамыз ауық-ауық ауыр күрсініп, дөңбекшітін болды. АҚШ-тың геология қызметі келтірген мәліметке сәйкес, жойқын зілзалалар жер бетінде жыл сайын тіркеледі. Статистика бойынша қуаты 7 балдан асатын жер сілкінісі 1 жылда кемі 10-12 рет орын алады екен. Магнитудасы 5 балдан асатындары тіптен көп.

БҰҰ сарапшыларының ақпаратына сенсек, кейінгі бес жылда табиғи апат құрбандарының саны өскен. Себебі су тасқыны, жер сілкінісі, жойқын дауылдар «орын ауыстырған».

Иә, Жер-Анамыздың сырқаты сыр бере бастады. Әсіресе, «ыстығы» жиі көтеріледі. Сырқаттың «диагнозын» ғалымдар – жаһандық жылыну деп атады. Осыған байланысты Біріккен ұлттар ұйымы қазір дабыл қағуда. Дүниежүзілік метеорологиялық ұйымның «Жаһандық климат» атты баяндамасын оқыған БҰҰ-ның бас хатшысы Антониу Гутерриш 2021 жылы: «Адамзат құрдымға кету алдында тұр. Біз тропикалық дауылдар мен орман өртінің көбейіп кеткенін көріп отырмыз. Сондай-ақ мұздықтардың еруі де рекордтық деңгейге жетті. Мұның бәрі жаһандық жылынумен байланысты. 2020 жыл адамзат тарихындағы ең ыстық 3 жылдың бірі болды. Орташа температура индустрияға дейінгі дәуірмен салыстырғанда 1,2 градусқа жоғары болды. Ғалымдар қауіпті меже 1,5 градус екенін айтады. Біз ақырындап сол көрсеткішке жақындап келе жатырмыз», – деп мәлімдейді.

ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖАЙЫ ҚАЛАЙ?

Иә, соңғы кезде ғаламдық жылыну құбылысы артып, бұл құбылыс біздің елде де байқалуда. Мысалы, 1960-1990 жылдар аралығында Қазақстандағы орташа температура 1,6-2,7 градусқа, 1990-1999 жылдар аралығында сынап бағанасы 3,2 градусқа дейін көтерілген. 1990 жылға дейін Қазақстанда 5,8 градус болып келген жылдық орташа температура 2021-2022 жылдары 6,7 градусты көрсеткен. Бұл кезеңде жауын-шашынның 14 мм азайған. Былтыр Қазақстанда температура рекорды тіркелді. Жалпы, елімізде соңғы 75 жылда жер бетіндегі ауа температурасының кең көлемде жоғарылауы байқалып, климаттың өзгеруі елдің ауыл шаруашылығы саласына, су ресурстарына, жайылымдар мен ормандарға зиянын тигізуде. Мысалы, еліміз бидайдың негізгі жеткізушісі ретінде танымал, бірақ 2050 жылға қарай өнімділік 13-тен 49 пайызға дейін төмендейді деп күтілуде. Ғалымдар 2100 жылға қарай қазіргі мұздық массасының 50 пайыздан астамы жоғалатынын айтады. Ал лай көшкіні, су тасқыны және құрғақшылық сияқты климатқа байланысты апаттардың жиілігі мен көлемі артады, бұл үрдіс алдағы онжылдықта сақталады деп күтілуде.

Иә, бүгінгі таңда әлем елдері жаһандық жылыну мәселесіне баса мән беріп отырғаны белгілі. Біздің еліміз де қоршаған ортаны сақтауға арналған нақты шараларды жүзеге асыруда. Осыған қатысты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқдан таяуда Дубайда өткен COP 28 – Климат жөніндегі саммитте аса маңызды мәселелерді көтеріп, метан қалдықтарын азайту жөніндегі жаһандық міндеттемеге Қазақстанның қосылатыны туралы мәлімет берді.

Ғалымдардың болжауынша аптап ыстық, су тасқыны, құрғақшылық, дауылдардың жиілеп кетуі – қазба отындардың салдарынан екенін, олар парник газды ұлғайтып, жер шарын қыздырып жатыр. Дегенмен бтінде әлемдік экономиканың жылдам дамуына байланысты электр энергиясына сұраныс қарқынды түрде өсуде, ал жаңартылмайтын энергия қорлары жылдан-жылға сарқылуда. Жаңартылатын энергияны пайдаланудың негізгі қағидаты – оның үздіксіз таза табиғи процестерден алынуды және адамның араласуынсыз табиғи жолмен толықтырылуында. Сондықтан жаңартылатын энергия көздері әлемдік энергетика

нарықтарындағы бағаларға қарамастан ресурстардың сарқылмайтындығымен тартымды. Осы ретте Қазақстан Республикасының жаңартылатын энергетика көздерін дамытатын және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін кешенді түрде шешетін «жасыл» экономикаға көшу жөніндегі тұжырымдамасы іске асырылуда. Көміртегін пайдалануды азайтуға басымдық беруге бағытталған 2060 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының стратегиясы бекітіліп, энергетика саласында баламалы және жаңартылатын энергияны пайдалану үлесін жоғары деңгейге жеткізіп, парниктік газдардың шығарындарын нөлге дейін төмендету міндеті қойылған. Қаралып отырған келісім Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Франция Республикасының Үкіметі арасындағы энергетикалық қауіпсіздік саласындағы ірі жобаларды дамытуға және Қазақстан Республикасының аумағында іске асыруға, экологиялық таза технологияларға көшуге және ластануды қысқарту арқылы жаһандық жылынуға қарсы күресте ынтымақтастықты жүзеге асыруға бағытталған. Аталған стратегияда көрсетілгендей, еліміздегі өнеркәсіп орындарынан тарайтын парник газдарының едәуір бөлігі цемент, алюминий, темір және болат өндірісіне тиесілі. Демек, республика аумағындағы өнеркәсіп өндірісінен шығатын барлық зиянды қалдықтың 91 пайызы аталған саланы игерген компаниялардан тарайтынын аңғаруға болады. Көміртек бейтараптығына жету мақсатындағы маңызды бағыттардың бірі «жасыл» энергияны өндіру саналады. Дегенмен Қазақстандағы электр энергиясының 70 пайызға жуығын көмір электр стансалары өндіріп келеді.

Бүгінде жаңартылатын және баламалы энергия көзін дамыту әлеуетінің артып келе жатқаны рас. Электр энергиясының көлеміне келсек, 2030 жылға қарай еліміздің энергия теңгеріміндегі жаңартылатын энергия көзін кемінде 15 пайызға дейін арттыру міндеті қойылды.

КӨМІРТЕГІ САЛЫҒЫ ДЕГЕН НЕ?

Осы ретте біз эколог Азамат Аяйбергеновпен сұхбаттасқан едік. Азамат Аюханұлының айтуынша, елімізге әлі де көміртегін аз пайдалану мақсатында тиісті деңгейде нақты жоспарлар мен жобаларды қолға алу қажет. «Парниктік газдар шығарындыларының негізгі көздері, климаттың өзгеруі және оның салдары туралы қысқаша айтар болсақ, барлығы, әрине, адамның қажеттіліктерін қанағаттандырудан бастау алады. Күнделікті өмірде біз қолданатын автомобиль көлігі, әуе көлігі, теңіз көлігі және тау-кен өндіру, өңдеу өнеркәсіптері барлығы қазба отындарын, яғни көмірді, мұнай өнімдерін жағуды талап етеді. Жайлы өмір сүру үшін бізге электр энергиясы, жылумен жабдықтау қажет. Атмосферадағы көмірқышқыл газы теңіз суында ерітіндіктен, оның негізгі көзі дүниежүзілік мұхиттар. Көмірқышқыл газы атмосфераға түскенде, ол жылудан қорғайтын қабат ретінде әрекет етіп, жер бетінен шығарылатын күн жылуын ұстайды. Осылайша, энергетикалық тепе-теңдік бұзылады, бұл өз кезегінде мұздықтардың, мұздықтардың еруіне, су температурасының жоғарылауына, температураның жоғарылауына, жылу толқындарының пайда болуына әкеледі. Ал бұл мұхит деңгейінің көтерілуіне, су айналымының бұзылуына, құрғақшылыққа, биоәртүрлілікке, циклондардың пайда болуына, құрғақшылыққа, су тасқынына әсер етеді.

Түйін

1980-1985 ЖЫЛДАРЫ ӘЛЕМДЕ 1 700-ГЕ ЖУЫҚ ТАБИҒИ АПАТ БОЛҒАН. АЛ 2010-2015 ЖЫЛДАРЫ АПАТТАРДЫҢ САНЫ 3 700-ДЕН АСҚАН. ЯҒНИ, АЗ УАҚЫТТЫҢ ІШІНДЕ ТАБИҒИ АПАТ САНЫ ЕКІ ЕСЕ КӨБЕЙГЕН ЕКЕН. ҒАЛЫМДАР АЛДАҒЫ УАҚЫТТА МҮНДАЙ АПАТТАРДЫҢ САНЫ АРТПАСА КЕМІМЕЙТІНІН АЙТАДЫ. БҰҰ-НЫҢ БОЛЖАМЫНША, 2030 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ ӘЛЕМДЕГІ ТАБИҒИ АПАТТАР 40 ПАЙЫЗҒА КӨБЕЙЕДІ. БҮЛ БҮКІЛ АДАМЗАТТЫ АЛАҢДАТАТЫН КӨРСЕТКІШ. ЯҒНИ, ОСЫНДАЙ ТАБИҒИ АПАТТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ҮШІН ҚАЗІРДЕН ҚАРЕКЕТ КЕРЕК. МЫСАЛЫ, ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУДА АДАМЗАТТЫҢ АЛДЫНДА ТҮРҒАН БАСТЫ МІНДЕТТЕРДІҢ БІРІ – ПЛАНЕТАДАҒЫ АҒАШ САНЫН КӨБЕЙТУ, КӨҒАЛДАНДЫРУ. ИӘ, БЕСІГІНДЕ ТЕРБЕТКЕН АЛЫП ЖЕР-АНАМЫЗДЫҢ АМАНДЫҒЫ – АДАМЗАТҚА АМАНАТ, ПЛАНЕТА ПЕРЗЕНТІНІҢ ПАРЫЗЫ.

Қазақстанға қатысты Мемлекет басшысы өз Жарлығымен Қазақстан Республикасының 2060 жылға дейінгі көміртегі бейтараптығына қол жеткізу стратегиясын бекіткен еді. Стратегияның негізгі мақсаты – 2060 жылға қарай Қазақстан экономикасының климаттың өзгеруі мен көміртегі бейтараптығына қарай тұрақты дамуына қол жеткізу болғанымен бүгінгі күні Стратегияны іске асыру бойынша нақты іс-шаралар жоспары жоқ. Негізінде «көміртегі қоры» деп аталатын қор құрылуы, ол барлық экологиялық төлемдерді, халықаралық гранттар мен экономиканы жасылдандыруға және көмірсіздендіруге инвестицияларды біріктіруге тиіс еді. Стратегия өткен жылдың ақпан айында қабылданып, біраз жұмыс атқарылуы керек болса да, стратегияны жүзеге асырудың жол картасы енді ғана әзірлене бастады. Сонымен қатар мен CO2 шығарындыларына квота механизмінің мысалын келтіргім келеді. Олар кәсіпорындарды шығарындыларды азайтуға ынталандырмайды. Шығарылған CO2 квоталары ЕЫДҰ елдерінің үлгісі бойынша биржада сатылуы керек. Еуропада CO2 көміртегінің 1 бірлігінің бағасы тоннасына 30-дан 70 еуроға дейін барады. Квотадан жоғары қосымша көлем қажет болса, қазіргі бағамыз 397 теңге. Осыған байланысты мен квота белгілемей, алдыңғы қатарлы елдерде қабылданған және тиімділігін дәлелдеген қағидат бойынша көміртегі бірліктерін биржада сатуды ұсынамын. Мысалы, 2024 жылы Қазақстанда бөлінген квоталар 171 362 851 тоннаны құрады. Орташа алғанда, 1 көміртегі бірлігін 1 000 теңгеден сатқанда жыл сайын 170 миллиард теңгеден астам қаражат тартылады. Бұл табыс өз кезегінде «көміртегі қорын» құруға негіз болып, Қазақстанның климаттық күн тәртібіне бағытталуы керек болатын», – дейді ол. Сонымен қатар эколог алдағы уақытта Еуропалық Одақ импортқа көміртегі салығын енгізетінін атап өтті.

Еуропалық Одақ сонымен бірге биылдан бастап импортқа көміртегі салығын енгізіп, «көміртекті трансшекаралық реттеу механизмін» енгізуде. Бұл ЕО-ға импортталатын көміртекті көп тұтынатын тауарларға салынатын салық және парниктік газдар шығарындыларын азайтудың экономикалық механизмі. Бұл талаптар Қазақстанның экспорттық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігіне кері әсер етуі мүмкін. Сондай-ақ бұл трансшекаралық көміртекті реттеу механизмін енгізуді ұмытпауымыз керек» (CBAM – Carbon Border Adjustment Mechanism). Бұл шын мәнінде ЕО-ға импортталатын көміртегі көп тауарға салынатын салық. Көміртек салығы бірінші кезекте цемент, тыңайтқыштар, темір, болат, алюминий, сүтегі және электр энергиясын өндірушілерге әсер етеді. Бұл тізім кеңейе береді. Дүние жүзінде көміртегі салығы екі негізгі мәселені шешуге бағытталған. Біріншіден, парниктік газдар шығарындылары үшін төлейтін экспорттаушылар мен еуропалық өндірушілердің позицияларын теңестіру, сондай-ақ өнеркәсіптік өндірістің көміртегі тарифтерін жұмсақ елдерге өтуіне жол бермеу. Екіншіден, көміртгегі шекарасы механизмі ЕО сауда серіктестерін климаттық реттеуді күшейтуге ынталандырады. Нәтижесінде, көміртегі салығы өнеркәсіпті және басқа секторларды баламалы, төмен шығарындылары бар энергия көздерін белсендірек қабылдауға итермелейді. Осыған байланысты қазір климаттық күн тәртібі Қазақстан үшін, оның ішінде экономикалық тұрғыдан да өте өзекті, – дейді эколог.

ҚАЗІРГІ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ӨТЕ ҚАРҚЫНДЫ ДАМЫП ЖАТҚАН КЕЗЕҢІНДЕ БІЛІМ БЕРУ МЕН БІЛІМДІ ИГЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ДЕ ӨЗГЕРІСТЕР БОЛЫП ЖАТЫР. ӨЙТКЕНІ ТЕХНОЛОГИЯНЫ МЕҢГЕРУ АРҚЫЛЫ АДАМ ЕНДІ БҰРЫНҒЫДАЙ «БІЛЕТІНДЕРДІҢ» АУЗЫНА ҚАРАП ОТЫРМАЙ, БІЛІМДІ ӨЗ БЕТІНШЕ ИГЕРУГЕ МОЛ МҮМКІНДІК АЛДЫ. ЕНДЕШЕ, ОСЫ ТҮСТА ОҚЫТУШЫЛАР МЕН ОҚУШЫЛАР ҚАЛАЙ ӘРЕКЕТ ЖАСАУЫ КЕРЕК? БҮЛ БҮТІННІҢ ОЙЛАНТАТЫН САУАЛЫ. БІЗ ОСЫ МӘСЕЛЕ ЖӨНІНДЕ АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰПУ МАТЕМАТИКА, ФИЗИКА ЖӘНЕ ИНФОРМАТИКА ИНСТИТУТЫ, ИНФОРМАТИКА ЖӘНЕ БІЛІМДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ КАФЕДРАСЫНЫҢ ОҚЫТУШЫСЫ, PhD ДОКТОР ҚАМБАР БЕДЕЛОВПЕН СҰХБАТТАСҚАН ЕДІК.

Қамбар БЕДЕЛОВ,

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың оқытушысы, PhD доктор:

БОЛАШАҚТЫҢ ЕМТИХАНЫ

– Қамбар Аманкелдіұлы, «Педагог мәртебесі туралы» заңның қабылдануы жас мамандардың мектепке баруына және мамандыққа деген көзқарасына қалай әсер етіп жатыр? – 2019 жылы «Педагог мәртебесі туралы» заңның қабылдануы – тек бір нормативтік акт ғана емес, ұстаздарға деген мемлекеттік көзқарастың түбегейлі өзгеруінің белгісі болды. Осыған дейін мұғалім мамандығы қоғамда «берілген, бірақ бағаланбаған» кәсіп ретінде қабылданса, заңнан кейін жағдай біртіндеп өзгере бастады.

Нақты нәтижелерге келсек, санда да, сапада да серпіліс байқалып жатыр... «Алтын белгі» иесгерлері арасында мұғалімдік мамандықты таңдағандардың саны өсті. Педагогикалық мамандыққа түсу үшін қажетті орташа балл бірнеше жыл бұрын 65 болса, қазір тек жоғары балл жинаған бәсекеге қабілетті түлектер ғана осы салаға келе алады. Бұл – мамандықтың беделінің нақты өсуін көрсетеді.

Артық әкімшілік жүктеме азайып, педагог өзінің негізгі міндетіне – оқытуға көбірек уақыт бөле алатын болды. Магистр дәрежесі бар ұстаздарға қосымша ақы, сынып жетекшілік үшін үстемсақы – мұның бәрі жас маманды материалдық тұрғыдан да ынталандырды.

Реформаның соңғы маңызды қадамы – 2026 жылғы 12 маусымда Президент Қасым-Жомарт Тоқаев қол қойған жаңа заң. «Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» кодексіне педагог мәртебесі мәселелері бойынша өзгерістер енгізу туралы» атты бұл заң педагогтің заңдық қорғанышын нақтылады. Енді мұғалімдер мен мектеп басшылығы білім алушыларға қатысты оқиғалар үшін тек ресми жұмыс уақытында және сабақ кезінде ғана жауапты болады. Бұл – педагогті сабақтан тыс уақытта немесе мектептен тыс орындарда болған жағдайлар үшін негізсіз жауапқа тартудан қорғайтын маңызды кепілдік. Сонымен қатар Оқу-ағарту министрлігіне оқушылардың мектепте ұялы телефон пайдалану тәртібін өз бетінше айқындау құзыреті берілді, бұл да оқу үдерісінің сапасын арттыруға бағытталған нақты қадам.

Жалпы алғанда, 2019 жылдан бастап жүйелі жүргізіліп жатқан осы реформалар тізбегі мұғалім мамандығын бұрынғыдай «соңғы таңдау» ретінде емес, саналы, мақсатты кәсіп ретінде қабылдауға жол ашып жатыр.

– Қазіргі заман талабына сай мұғалім қандай болуы керек? ЖОО оқытушысы ретінде болашақ ұстаздар бойына ең алдымен қандай қасиетті сіңіруге тиырасыз?

– Бұл сұраққа жауап беру үшін алдымен бір нәрсені айқындап алу қажет. Заман талабы дегенді тек технология деп түсінбеу керек, заман талабы – ол ең алдымен адам талабы. Оқушы алдында тұрған мұғалім роботпен бәсекелеспейді, ол баланың санасы мен жүрегіне жол табады керек. Сондықтан қазіргі мұғалімге қойылатын талаптар екі бағытта бірдей жоғары болуға тиіс: кәсіби құзыреттілік және адамгершілік тұрақтылық.

Кәсіби тұрғыдан қазіргі мұғалім цифрлық сауатты маман болуы шарт. Бұлттық технологиялар, жасанды интеллект құралдары, бағдарламалау тілдері, интерактивті платформалар – мұның бәрі бүгінгі сынып бөлмесінің бөлінбес бөлігіне айналды. Мен өз студенттеріме әрдайым «егер сен оқушының қолындағы смартфонмен бәсекелесе алмасаң, сол смартфонмен сабақтың құралына айналдыра білуің керек» деймін. Жасанды интеллекттің қолдана білу, мәліметтерді сын көзбен бағалай алу, STEM тәсілімен пәнаралық ойлауға жетелей білу – бұлар бүгінгі ұстаздың міндетті дағдылары. (STEM – ағылшын тіліндегі Science (ғылым), Technology (технология), Engineering (инженерия) және Mathematics (математика) сөздерінің бас әріптерінен құралған аббревиатура. Бұл – теориялық білімді практикамен ұштастырып, төрт саланы біртұтас пән ретінде оқытуға негізделген заманауи білім беру бағыты).

ҚазҰПУ-да болашақ мұғалімдерді дайындау барысында ең алдымен сіңіруге

тиырасатын қасиет – технологиялық дағды емес, ұстаздық жауапкершілік сезімі. Бұл – кімнің алдында тұрғаныңды ұмытпау. Сенің алдыңдағы бала – бір отбасының үміті, бір ұлттың болашағы. Сол баланың бойындағы қызығушылықты өшіріп жіберу де, оны жандандыру да сенің қолыңда. Осы жауапкершілікті сезінбеген маман қанша технологияны білсе де, нағыз ұстаз бола алмайды.

Қандай маман болса да өмір бойы оқуға деген ынтаны қалыптастыра білуі керек. Ұстаз – бүгін өзі білмегенін ертең оқушысына үйрете алуы үшін үнемі оқитын адам. Цифрлық мүмкіндіктер қаншалықты кең ашылса да, баланың бойына ата-баба тіліне, мәдениетіне, отбасылық құндылықтарға деген сыйластықты сіңіре алатын мұғалім – ол заманның ең қажет маманы.

Қысқаша айтқанда, заман талабына сай мұғалім – цифрлық сауатты, адамгершілігі биік, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген және өмір бойы дамуға дайын тұлға. Мұндай мұғалімді даярлау – ҚазҰПУ сияқты педагогикалық университеттердің басты миссиясы, және мен осы миссияны күнделікті жұмысымның өзегі деп санаймын.

– Қазір Қазақстанның білім беру жүйесіндегі ең үлкен жетістік пен ең басты өзекті мәселе не деп ойлайсыз?

– Кейінгі жылдары Қазақстан білім беру жүйесіндегі ең айқын жетістік – инфрақұрылымдық серпіліс. Қазір елімізде Президенттің бастамасымен «Жайлы мектеп» үлкен ұлттық жоба іске асып жатыр. Осы бастама аясында жалпы саны 500 мың балаға арналған 217 жаңа мектеп бой көтерді. Үш ауысымды мектептер саны қысқарды, апатты ғимараттар азайды.

Ең бастысы, бұл мектептердің бұрынғы біз білетін ескі ғимараттардан айырмашылығы жер мен көктей. Олардың көлемі де кең үлкенірек, ал техникалық мүмкіндіктері мен жабдықталуы бұрынғыдан әлде қайда жоғары. Ішінде баланың жан-жақты дамуына қажеттінің бәрі бар: робототехника сыныптары, STEM-зертханалар, заманауи коуоркинг орталықтары мен хореография залдары, тіпті бір мектептің ішінде үш-төрт спорт залына дейін қарастырылған.

«Педагог мәртебесі туралы» заңнан бастап, 2026 жылы педагогтарды заңдық тұрғыдан қорғауды нақтылаған жаңа заңға дейін реформалар тізбегі жүйелі сипат алды. Ұлттық бірыңғай тестілеу де жатқа білуден функционалдық сауаттылықты бағалауға – PISA, TIMSS секілді халықаралық стандарттарына бет бұрды. Бұл – жүйелі ойлаудың белгісі.

Дегенмен жетістіктердің арғы жағында ашық тұрған мәселе де бар, ол – қала мен ауыл арасындағы білім сапасының алшақтығы.

Алматыдағы заманауи мектептен шыққан бала мен шалғай ауылдағы шағын жинақты мектептен шыққан бала – бір елдің азаматтары, бірдей мемлекеттік стандарт бойынша оқыды делінеді. Бірақ нәтиже мүлде басқа, жаңа мектептер салу – сапаны көтерудің кепілдігі емес. Сол мектептер сапалы мазмұнды оқулықтармен жабдықталмаса және онда біліктілігі жоғары мұғалімдер сабақ бермесе қала мен ауыл мектептері арасындағы алшақтық жойылмайды.

– Кейінгі жылдары мектеп бағдарламасына енгізілген реформалар (мысалы, критериалды бағалау жүйесі, жаңартылған мазмұн) өз жемісін берді ме, әлде әлі де жетілдіретін тұстары бар ма?

– Жаңартылған білім беру мазмұны оқушыны құрғақ жаттаудан арылттып, алған білімін өмірде қолдануға, топпен жұмыс істеуге және бір-бірінің пікірін тыңдауға бағыттайды. Бұл – жай ғана оқу емес, ертеңгі күнге қажетті нақты өмірлік дағдыларды қалыптастыру. Ал критериялды бағалау жүйесі бұрынғы жалпылама бағалардан гөрі, нақты бақылау арқылы баланың қай жерден қателескенін, алға жылжу үшін не істеу керек екенін көрсетеді. Бұл оқушының өзіне деген сенімін арттырады. Оған қоса, білім беру ісіне енген электронды ресурстар, онлайн сабақтар мен бейнематериалдар сияқты цифрлық құралдар оқу үдерісін айтарлықтай жеңілдетіп, ауыл мен қала арасындағы білім алшақтығын азайтуға септігін тигізіп жатыр.

Қазір біз үшін ең басты мәселе – «үйренуді үйрету». Гаджетпен өскен, жасанды интеллект пен Google кез келген сұрағанын алдына тосып тұрған заманда, мұғалім бағдарламаны жай ғана түсіндіріп отыра алмайды. Педагог баланың қызығушылығын оятып, дұрыс бағыт сілтейтін жолбасшыға айналуға керек. Ол үшін ұстаздардың өзі де

ДӘСТҮРЛІ ЕМТИХАН – ЖАТҚА БІЛҮДІ, БЕЛГІЛІ БІР СӘТТЕГІ АҚПАРАТТЫ ҰСТАП ҚАЛУДЫ ТЕКСЕРЕДІ. БІРАҚ БҮГІНГІ ДҮНИЕДЕ КЕЗ КЕЛГЕН АҚПАРАТТЫ ТЕЛЕФОННАН БЕС СЕКУНДТА ТАБУҒА БОЛАДЫ. ОНДА БІЗ «НЕ БІЛЕСІҢ?» ДЕП ЕМЕС, «СОЛ БІЛІМДІ ӨМІРДЕ НЕ ІСТЕЙ АЛАСЫҢ?» ДЕП СҰРАУЫМЫЗ КЕРЕК. ОСЫ ЖЕРДЕ ДӘСТҮРЛІ ТЕСТ ФОРМАТЫ ШЫН МӘНІНДЕ ШЕКТЕЛІП ҚАЛАДЫ.

үнемі ізденісте болып, заман көшінен қалмауы шарт. Оқытушылар өз кәсібін осындай жоғары жауапкершілікпен қарағанда ғана бұл реформалар еліміздің келешегі үшін нақты жемісін береді.

– Шетелдік озық білім беру модельдерін (мысалы, Финляндия немесе Сингапур) біздің елдің менталитеті мен болмысына толықтай бейімдеу мүмкін бе?

– Шетелдік озық модельдерді біздің елге толықтай, сол күйінде көшіріп алуға болмас, ол кей жағдайда қауіпті болуы да мүмкін. Себебі Финляндияның еркін дүниетанымы мен Сингапурдың қатал тәртіпке сүйенген моделі – сол қоғамдардың ғасырлар бойы қалыптасқан ішкі мәдениеті мен әлеуметтік болмысының жемісі. Дайын шаблонды біздің ортаға әкеліп тікелей салу күтілген нәтижені бермейді.

Бірақ бұл олардан ештеңе үйренбейміз деген сөз емес. Біз олардың дайын моделін емес, білім берудегі тиімді технологияларын алуымыз керек. Мысалы, олардың STEM бағытын дамыту әдістерін, бағалаудың ашықтығын, мектеп басқару жүйесін және білім беруге жасанды интеллект пен заманауи құралдарды енгізу тәжірибесін алған дұрыс.

Ең бастысы, осы заманауи технологиялық жетістіктерді өзіміздің ұлттық құндылықтарымызбен, ұрпақтар сабақтастығымен және үлкенді сыйлау сияқты болмысымыздың мықты тұстарымен үйлестіре білуіміз қажет. Біздің мақсатымыз фин немесе сингапурлық бала тәрбиелеу емес, заманауи технологияны еркін меңгерген, бәсекеге қабілетті, бірақ ең ұлттық қодын сақтаған қазақстандық азаматты қалыптастыру болуға тиіс. Сондықтан бізге сырттан көшіру емес, сырттың озық тәжірибесін өз болмысымызға икемдеп, бейімдеу қажет.

– Жасанды интеллект кез келген ақпаратты секунд ішінде тауып, түсіндіріп бере алады. Осы орайда, мұғалімнің ақпарат беруші (транслятор) ретіндегі дәстүрлі рөлі өз құнын жоғалтқандай. Қазір ҚазҰПУ-да болашақ педагогтарды ЖИ-мен бәсекелестуге емес, онымен тиімді «коллорация» (серіктестік) орнатуға қалай дайындап жатырсыздар? Мұғалімнің жаңа рөлі қандай болуы керек?

– Иә, жасанды интеллект ақпаратты бізден жылдам табады. Иә, ол кез келген тақырыпты бірнеше секундта түсіндіре алады. Бірақ мен студенттеріме әрдайым айтамын: ЖИ – тамаша құрал, бірақ ол ешқашан тәрбиесі бола алмайды. Ал мұғалімнің ең басты міндеті – ақпарат беру емес, адам тәрбиелеу.

Егер мұғалім тек ақпарат берумен шектелетін болса, оның орнын ЖИ де баса алады. Бірақ мұғалімнің нағыз рөлі мүлде басқа үш бағытта жатыр. Біріншісі – сыни ойлауды жетелеу. ЖИ жауап береді, бірақ сол жауапты сұрауға дұрыс сұрақ қоюды, нәтижені сын көзбен бағалауды, деректің шынайылығын тексеруді үйрету – мұ-

ойлау қабілетін тежеп, дайынға үйір қылады деген қауіп бар. Білім беруде ЖИ-ді академиялық адалдық ережелерін бұзбай, тек шығармашылық пен ізденісті дамыту құралы ретінде пайдаланудың қандай әдістемелік шешімдерін ұсынар едіңіз?

– Бұл қауіп шынымен де бар. Кейде студент тапсырған жұмыс тым жылтырап, әдемі болып кетеді, барлығының жауабы бірдей болып шығады, өз ойы жоғалады. Бірақ мен мұны шешудің жолы ЖИ-ді тыйып қою деп санамаймын. Ең алдымен, тапсырманың өзін өзгерту керек. Егер «климат туралы эссе жаз» десек, ол – ЖИ-ге шақыру хатын жазғанмен бірдей. Бірақ «өз ауылыңдағы соңғы он жылдағы ауай-райын бақылаулар мен ата-анаңмен сұхбат негізінде талда» десек, мұны жасанды интеллект жаза алмайды. Мен студенттеріме кейде мынадай тапсырма беремін: «ChatGPT-ке осы тақырыпта эссе жаздыр, содан кейін оның қателерін, жетіспейтін жерлерін тап, сол жерге өз ойыңды қос». Бұл тәсіл өте тиімді, себебі ЖИ жауабын оқып, оны сынау процесінің өзі баланың сыни ойлауын дамытады. «Ол неліктен мұны дұрыс айтпады? Мен не қосар едім?» деген сауал – ең терең ойлаудың бастауы.

Тағы бір жол – бағалау жүйесін өзгерту. Тек дайын жұмысты бағаласақ – ЖИ пайдалануды тоқтата алмаймыз. Бірақ «жұмысыңды қалай жасадың?» деген процесті бағаласақ – жағдай өзгереді. Портфолио жүргізу, ауызша қорғау, жазба жұмысының аралық нұсқаларын тапсырту – осылар студентті өз ойлауының авторы болуға мәжбүр етеді. ҚазҰПУ-да осы форматтарды жүйелі түрде енгізіп жатырмыз.

Ең соңында айтарым, академиялық адалдық бұзылуы технологиялық емес, мәдени мәселе. ЖИ-ді пайдаланып алдаған студент бұрын да қасындағы баланың жұмысын көшірпсі келетін студент болатын. Нағыз шешім тыйымда емес, баланың бойына «менің өз ойым маңызды» деген сенімді сіңіруде. Бұл – ЖИ заманындағы ұстаздың ең басты міндеті.

– Дәстүрлі емтихандар, тесттер мен жазбаша үй тапсырмалары ЖИ заманында оқушының шынайы білімін, құзыреттілігін бағалау үшін өз маңызын жоғалтпа бастады. Сіздің ойыңызша, білім берудегі бағалау жүйесін түбегейлі трансформациялаудың уақыты келді ме? Болашақтың емтиханы немесе бағалау форматы қандай сипатта болуға тиіс?

– Иә, өзгерудің уақыты келді. Дәстүрлі емтихан – жатқа білуді, белгілі бір сәттегі ақпаратты ұстап қалуды тексереді. Бірақ бүгінгі дүниеде кез келген ақпаратты телефоннан бес секундта табуға болады. Онда біз «не білесің?» деп емес, «сол білімді өмірде не істей аласың?» деп сұрауымыз керек. Осы жерде дәстүрлі тест форматы шын мәнінде шектеліп қалады.

Мен мұны жоғары оқу орнында да, мектеп деңгейінде де байқапмын. Студент тест тапсырады – «бес» алады. Бірақ сол білімді нақты мәселе шешуге қолдана алмайды. Бұл – бағалау жүйесінің ақауы, студенттің емес. Біз «тест тапсыру шеберлігі» емес, «ойлау шеберлігін» өлшеуіміз керек. Ал ЖИ бар дүниеде бұл айырмашылық одан да өткір сезіледі.

Болашақтың бағалауы, менің ойымша, бірнеше принципке негізделуге тиіс. Біріншісі – процесті бағалау. Оқушы жұмысының тек соңғы нәтижесін емес, ойлау жолын, шешім қабылдау барысын, өзін-өзі түзету қабілетін бағалау. Портфолио, жұмыс күнделігі, аралық нұсқалар – осылардың бәрі оқушының шын мәнінде қалай ойлайтынын көрсетеді. Екіншісі – шынайы өмірлік тапсырмалар. Нақты мәселені шешу, жобаны аяқтау, топта шешім қабылдау – бұлар жатқа білуді тексермейді, бірақ шынайы құзыреттілікті айқын көрсетеді. Үшіншісі – ауызша дәлелдеу. Оқушы жасаған жұмысын қорғай алуы керек. «Неге осылай шештің? Басқаша жол болды ма? ЖИ не ұсынды, сен неге оны таңдадың немесе таңдамадың?» осы сұрақтарға жауап беру тек шынайы ойлайтын адамның қолынан келеді.

Қазір білім саласында, оның ішінде ҰБТ-ға қатысты үлкен жаңалықтар мен жоспарлы жұмыстар жүріп жатыр. Ең басты жаңалық келесі 2027 жылдан бастап елімізде ҰБТ-ға қосымша, балама ретінде АІТ (Admission Insight Test) деп аталатын жаңа халықаралық тест пилоттық режимде енгізілмек. Бұл тестті әлемдегі ең ірі тестологиялық ұйымдардың бірі – ETS компаниясы әзірлеп жатыр. Жақында ғана осы компанияның делегациясы Астанаға келіп, алғашқы келіссөздерді өткізді. Жаңа балама тесттің сапасы әлемге танымал SAT немесе ACT деңгейінде болады.

Қысқаша айтсам, болашақтың емтиханы «не білесің?» деп сұрамайды, ол «мына мәселені қалай шешесің, неліктен солай шешесің, және оны маған дәлелдей аласың ба?» деп сұрайды. Бұл формат ЖИ-ді де, жаттауды да жеңеді, себебі ойлауды ешнәрсемен ауыстыруға болмайды.

– Әңгімеңізге рахмет!

Сұхбаттасқан
Ахмет ӨМІРЗАҚ

● БІЗ АСҚАҚ АЛАТАУДЫҢ ТҮНЫҚ АУАСЫН, КӘУСАР СУЫН ТЕҢ БӨЛІСКЕН ҚЫРҒЫЗ ЕЛІ БАСПАСӨЗІМЕН ТОННЫҢ ІШКІ БАУЫНДАЙМЫЗ БА? ОСЫ СУРАҚ ҚАЗАҚСТАН ГАЗЕТ-ЖУРНАЛЫ ҮЗБЕЙ ЖАРИЯЛАЙТЫН ЗАМАНЫМЫЗДЫҢ ЗАҢҒАР ЖАЗУШЫСЫ ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВТАН БҮГІНГІ ТҮРКСОЙ ХАТШЫСЫ СУЛТАН РАЕВҚА ДЕЙІНГІ ҚАЛАМҒЕРЛЕР ХАҚЫНДАҒЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ПОРТРЕТТЕРДІ, МАҚАЛАЛАРДЫ ОҚЫҒАН САЙЫН ЕСКЕ ТҮСЕДІ. ЖАҚСЫЛЫҚТАН ҮМІТТЕНІП, БІЗДІҢ ШОҚАН ӘУЛИХАНОВ, ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ, МҰХТАР ӘУЕЗОВ, КЕЙІНГІЛЕРДЕН МҰХТАР ШАХАНОВ ӘР МЕРЕЙТОЙЫНДА ЕСКЕРІЛІП ЖАТҚАН ШЫҒАР ДЕЙМІЗ. НЕГЕ НАҚТЫ БІЛМЕЙМІЗ?

Түржі

ЫҚПАЛДАСТЫҒЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ БАСПАСӨЗ

1992 жылдан бері жеке адамдар түгiлi iрi кiтапханаларымыз журнал да, газет те алмаспайды. Өзбек ағайын зiлiмен айтпақшы, «Түл-ақа» орыс қарпiндегi жазу болмаса, бiздiң «қырғызша», «өзбекше», «азербайжанша», «түркiменше» жазуымызды танымайды (әрине, олардың «қазақшасын» да). Кеңестiк ала-құла алфавит бiр басқа, олардың кейiнгi «латыншасы» – күрделi мәселе. Қырғыз ағайын бiз секiлдi әлi кирилл қарпiнде.

Осыдан екi жыл бұрын Түркiменстанға жол түстi. Бұрын бармаған жүрт едi. Маңғыстаудың арғы жағындағы «мынау тұрған» Ашхатбатқа Ыстанбұл арқылы (ортадағы аялдауды қосқанда) ұшақпен 16 сағатта жеттiк. Кiмнен қауiптенгенiнi белгiсiз, жеке өзiңiз ғылыми мекемесiне де, университетiне де, газет-журналына да бас сұға аймайсыз. Түркiменше, орысша шығатын бас газеттерiнiң редакторларына Қазақстандағы елшiсi арқылы әрең хабарласып, қонақүйге шақырып кездестiк. Сол түркiмен әрiптестерге айттық: «Мақтым-құлыны, Абайды бiлемiз, ұлттың бұрын айтылмаған 25-30 тұлғасын белгiлеп, бiз – сiздердiкiнi, сiздер – бiздiкiнi насихаттайық. Сондай-ақ әр саланың 10-15 ғалымын сiздер түркiменше, бiз қазақша сөйлетеiкi. Қарапайым ғана бастама. Келiсесiздер ме?» деп. Олар көңiлiмiздi қимай құлықсыздау бас изедi. Ұят та болса айтайық, негiзiнен бұл – сол мемлекеттегi, бiздегi елшiлердiң жұмысы. Ұсыныс орындалмай қалды.

Қазақ газеттерiне жиi жарияланатын қырғыз ғалымы – шынғыстанушы, академик Абдылдажан Ақаматалиев. Жастай Алматыға жиi келiп, аға буын академиктер Зейнолла Қабдолов пен Серiк Қирабаев бастаған марғасқалардан бата алған. Биыл 70-ке толды. Сол кiсiге бұрын: «Әбеке, бiздiң ғалымдарды қырғыз газет-журналдарына шығаруға көмектесiңiз!» деймiз ғой. «Жоқ!» дей алмайды. Бiрақ «Абдан кыйын суроо» деп қояды...

Былтыр Бiшкекте өткен қазақ-қырғыз зиялылары форумында «Қырғыз туусу» (Қырғыз туы) газетi бас редакторының орынбасарымен ұшырастық (басшысы iссапарда екен). Бiр-бiрiмiзбен ақпарат алмасуды, бiртуар зиялыларымызды насихаттауды уағдаластық... Газеттегi қаржылық қиындықтар мен тираждың құлдырауынан маман тапшылығына дейiнгi әңгiме арасында 20-жылдардағы бiрлiк

пен 50-80 жылдардағы достықтың жайын сөз еттiк.

Қырғыздың iрi тұлғасы, рухани көшбасшысы Ишанғали Арабайұлы (1882-1933) қазақ азаматтарымен бiрге Орынбордың «Хусания», Ұфаның «Ғалия» медресесiнде оқыған. «Садақ» журналында қаламын ұштап, «Қазақ» газетiне мақала

жазған. Салыстыра айтсақ, Ахмет Байтұрсынұлынан 10 жас кiшi, Мiржақып Дулатұлынан 3 жас үлкен зиялы. Ташкенттегi «Ақ жол», Алматыдағы «Тiлшi» газетiнде жарияланған мақалалары бiршама.

Большевиктiк Ресей тарапынан тұтас Түркiстанды бөлшектеу науқаны (межелу яки «размежевание») басталғанда бiрлiк пен тiрлiк үшiн сол комиссияның құрамында болған. Ақаң әлiпбi, «Тiл-құралы» негiзiнде қырғыздың тұңғыш әлiпбесiн жазған ағартушы. Қырғызстан еншi алғанда осы елдiң тұңғыш «Әркін туу» (Еркін ту, қазiргi «Қырғыз туусу» бастауы) газетiнiң редакторы. Қазiр туған елiнде бiр университет осы тұлғаның атында.

Қазақтың екiншi толқын зиялыларымен тағдыры бiр Ишанғали Арабайұлының жаппай репрессияға дейiн 1933 жылы Ташкенттегi өлiмi 1929 жылы Алматыдағы Жалау Мыңбайұлының, дәл сол уақытта (1933) Мәскеудегi Смағұл Садуақасұлының жұлбақ өлiмiне қатты ұқсайды...

20-жылдардағы қазақ-қырғыз зиялыларының Ташкенттегi, Мәскеудегi суреттерi iшiнде алабөтен сусар бөрік киген

Ишанғалиды көрген сайын осы қапия қазасы ойдан шықпайды.

28 жасында (1911 жылы) қазақ Хафиз Сәрсекәулімен бірігіп қос ұлтқа ортақ әліппе жазған И.Арабайұлы бүгінгі ұрпағына «Өткен береке-бірліктегі шақты ұмытпаңдар!» деп тұрғандай.

Қырғыз зиялысы десе, ақын, ағартушы, ғалым Қасым Тыныстановты (1901-1937) ескертсеңіз. Ол бүгінгі Абай университетінің Ташкенттегі бастауы «Кириппросты» бітірген (1924). Сол қалада шыққан «Ақ жол» газетінің ізашары «Жаңа өріс» газетінде алғашқы бермет жырларын жариялаған. Кейбір қырғыз зерттеушілері мұны «Қасымның қазақша өлеңдері» деп

Түркістан бәрімізді тұтастандырып тұрғанда «Бірлік туы» мен «Ақ жол» газеттеріне мақала жазған түрікмен қаламгері, кейінгі ғалымы Күмісәлі Бөріевтің (1896-1937) еңбегі орасан. Оның 1921 жылы жариялаған «Түркістан шаруашылығы» мақаласы әлі де өзекті.

қайырымды (хешугүүçilik) еңбегі жөнінде мақала жариялайды.

Түркістан бәрімізді тұтастандырып тұрғанда «Бірлік туы» мен «Ақ жол» газеттеріне мақала жазған түрікмен қаламгері, кейінгі ғалымы Күмісәлі Бөріевтің (1896-1937) еңбегі орасан. Оның 1921 жылы жариялаған «Түркістан шаруашылығы» мақаласы әлі де өзекті. Қаламының өткірлігі шығар, ол «жұрт мұңы баспасөз арқылы орындалмақ» деп жазды. Түрікменстан бөлек республика болғанда осы республиканың халық ағарту комиссары (министр) қызметін атқарды. Әліпбиін түзіп, грамматикасын қалыптастырды. Қазақ-түрікмен достығының нағыз рәміздік тұлғасы (umumi ajaуұр şahıyуet) болуға лайық осы ғалым-қайраткерді түрікмен әріптестер, өкінішке қарай, ұмытқан сыңайлы...

Маңғыстауда туып, Түркістан өңірінде жетілген, Түрікменстанның интеллектуалдық қалыптасуына тер төккен, «Түрікшілдігі үшін» Карелияда атылған Күмісәліге әзірше жер-жаһанда бірде-бір белгі жоқ. Бұл бәрімізге сын емес пе, қаламгер туғандар (doganlar) ?..

Ресей империясы қоластындағы Түркістан дегенде, ерте оянған татардың газеттері («Вакыт», «Юлдуз», «Эл-Ислах» т.б.), қазақпен тағдырлас, туысқан (туғандаш) башқұрттың басылымы («Башкорт») ескерілгені абзал. «Вакыт» біртуар (бертуған) Ғабдолла Тоқайды түлеткен қазақ топырағының Орал қаласында жарық көрген. Білім-білік шыңдаған, күрес-намыс жетілдірген жалғыз татар миллиетінің өзі төңкеріс алдында Петербор, Мәскеуден бастап Ұфа, Оралға дейін 100-ге тарта газет-журнал шығарған. Міне, мәдени-интеллектуалдық әлеует! Әлбетте, осы жүздеген баспасөздің башаты (бастау – көне түрікше) – Исмайыл Ғаспыралының «Тәржіман» газеті (1883-1918).

Өзбекстанға келсек, осы ұлттың жәдитшіл «Айна», «Хуршид», «Шухрат», «Таракки», «Самарқанд», «Ғұран» газеттері – тарихи Түркістан өңірінің айнасы. Одан бұрынға «Түркістан уалаятының газетінен» ортақ бірзас дүние (umumi ildizlar) табуға болады. Кейінгі «Иштирокиюн» (соңыра «Кизил Өзбекстан») басылымы да шектес республика (әсіресе, Ташкенттегі ортақ оқиғалар, маңындағы қазақтар жайы, Сайрам мен Түркістан кенттері) туралы жазғаны сөзсіз. Осы аяда ара-тұра өзбек газеттеріне еркін (sof o'zbek tilida) жарияланған М.Шоқай, Н.Төрөқұлұлы еңбегін де ұмытпағанымыз жөн.

Арада ғасырдан астам уақыт өтті. 1991 жылы 5 түркі республикасы тәуелсіздік алды. Бұған да 35 жыл тоғалы тұр.

Кеңестік түркі республикаларының мәдени-рухани байланысы – өз алдына тарих. Біз үшін маңыздысы – шынайы ағайындық байланыстың шуақты шежіресі. Солай болған және солай жалғасуға тиіс.

Бұл да – баспасөз қойнағымызды борыш!

Дихан ҚАЙНАЗБЕКҰЛЫ,

«Қазақ газеттері» серіктестігінің бас директоры, ҰҒА академигі

Наурызбек САРША

«Соңғы мүмкіндік» деп аталатын кітапта автор жеке бастың емес, тұтас бір халықтың, мемлекет пен ұлттың кешегі тарих тағылымы мен бүгінгі тыныс-тіршілігін безбенге салады. Кітап атауының өзінде үлкен жауапкершілік, айтпаса болмайтын ащы шындық пен терең философиялық мән жатыр. Автор ондағы әр туындыда талай қиындықты бастан кешіріп, «мың өліп, мың тірілген» халықтың енді тағы да қателікке жол бермеу керектігін айрықша атап көрсетеді. Бас редактордың бұл шығармасы оқырманға ең қымбат қазына мен бақыт Тәуелсіздік екенін сезіндіреді.

«Екі кітап та кейінгі жылдары жазған жинағым. Бірінде ұлттық мүдде, мемле-

ЕЛОРДА ТӨРІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ КІТАПХАНАДА ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІНІҢ ҚАРА ШАҢЫРАҒЫ – EGEMEN QAZAQSTAN ГАЗЕТІНІҢ БАС РЕДАКТОРЫ, ҚАРЫМДЫ ҚАЛАМҒЕР ӘРІ БЕЛГІЛІ ПУБЛИЦИСТ ҒАБИТ МҮСІРЕПТІҢ «СОҢҒЫ МҮМКІНДІК» ЖӘНЕ «БОЛМЫСЫ БӨЛЕК БЕСҚАЛА» АТТЫ ҚОС БІРДЕЙ КІТАБЫ ОҚЫРМАҢА ЖОЛ ТАРТТЫ. СӨЗ ӨНЕРІН ҚАДІРЛЕГЕН ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ МЕН ҚАЛАМДАС БАУЫРЛАРЫ ЖИНАЛҒАН БҰЛ САЛТАНАТТЫ ІС-ШАРА ЖАЙ ҒАНА КІТАПТЫҢ ТАНЫСТЫРЫЛЫМЫ ЕМЕС, ҰЛТТЫҚ ЖУРНАЛИСТИКА МЕН КӨСЕМСӨЗДІҢ ІРІ БІР БЕЛЕСІН ҚОРЫТЫНДЫЛАҒАН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЕСЕП БЕРУ КЕШІНЕ АЙНАЛДЫ.

кетшілдік мәселелері, еліміздің Тәуелсіздігі хақында болатын болса, екінші туынды менің туған жерім Бесқала жайында жазылған. Менің шығармаларым қазақ жұртына жетіп жатса, онда еңбектің ақталғаны. Бүгінгі іс-шараға жиылған қауымға мың алғыс! Бір-бірімізді қолдап, рухани дүниемізбен бөліскен кезде ғана адамның жазғаны бағалана түседі деп ойлаймын», – деді автор ағынан жарылып.

Перзенттік махаббат пен сағыныштан туған екінші туынды – «Болмысы бөлек Бесқала» кітабы. Бұл – қаламгердің өз туған өлкесіне, сол аймақтың тарихы мен бүтініне арнаған рухани тағзымы.

Кітаптың арқауы – осы құтты өңірден шыққан, есімі елге танымал болған көрнекті тұлғалардың ғиыратты ғұмыры. Ғабит Мүсіреп өзіне тән көркем, бейнелі әрі әсерлі тілмен сол азаматтардың өнер мен өмір жолындағы қол жеткізген табыстарын, қиындығы мен қуанышын шебер суреттеген. Кейіпкерлерінің ішкі әлеміне үңіле отырып, олардың адами әрі шығармашылық болмысын жан-жақты ашып көрсетеді.

Тұсақкерсер барысында сөз алған Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері,

белгілі публицист Сауытбек Абдрахманов Ғабит Мүсірептің журналистикадағы батылдығы мен кәсіби шеберлігіне тоқталып, кезінде қазақ әдебиетінің абызы Әбіш Кекілбаевтың жас журналиске берген жоғары бағасын тебірене еске алды:

«2002 жылы Әбіш Кекілбайұлымен Түркияға сапарлап қайттық. Әбсөң «Түркі дүниесіне қызмет» халықаралық сыйлығын алған еді сонда. Бас-аяғы бір аптадай жүргенбіз. Елге оралысымен шаруадан шаруа шығып, жолсапар созылып бара жатты. Басқаша пішін іздеп, сұхбат жасауды ұсындым. Әбіш аға келісті. Таңертең үйіне барып, әңгімемізді диктофонға жазып алып қайттым. Енді оны нөмірге салу туралы ой келді. Бас редактор Ержұман Смайылға «Осыны кім қағазға тез түсіріп бере алады?» дегенімде Ерекөң Ғабитті атады. Редакцияда тілші, аға тілші, шолушы, бөлім меңгерушісі сияқты сатылардың бәрінен өтіп ысылған, оның үстіне саясатқа жетік Ғабит диктофондағы сөзді тыңдап, терушіге диктовка жасап отырып, жұмысты тез тындырды. Бұл – айтуға ғана оңай. Қазіргідей қалтафонға қарап, әр он бес секундқа не алға, не артқа жылжытып

тындай беретін кез емес, кассеталы диктофонды сөйлем сайын әрі-бері айналдырып жатқаның. Сонымен мәтін қолға тиді. Енді редакциялауға кірісетін шығармын деп ойлағанмын, қанша айтқанмен ауызекі сөздің аты ауызекі сөз ғой. Жоқ, Ғабит айтылғанның дәлжазбасын жасамапты, кәдімгі сұхбат мәтінінің газеттік нұсқасын дайындапты. Кей ойларды сығымдап жеткізген, тақырыптан ауыңқырап тұрған түстарды алып тастаған. Үстінен бір жүріп өтіп, азын-аулақ түзетуді тез енгізіп, үйіне алып барып, оқытқанымда Әбіш ағаның жұмысымыздың жедеғабылдығына бір таңданғаны, тастпадан түсірген журналистің шалымдылығына екі таңданғаны әлі есте. «Жігіттің жігіттей етіпті. Қысқартулары қандай қонымды! Атын қалай дәл қойған!» деп те сүйсінген еді. «Өзіңіздің сөзіңіз ғой» десем, Әбсөң «Сөздің ішіндегі дөнін талқанып айтсайшы» дейді. Тақырып «Адамның күні адаммен» деп қойылған еді. Сұхбат нөмірге (2002, 6 сәуір) салынды. Соңына «Тастпадан түсірген Ғабит Мүсіреп» деп жазылды. Осыдан кейін Ғабитке сенімім артп берді Шын мәнінде, Ғабит журналистика соқпа-

ғында жанкештілікпен еңбек етіп, бас басылымға ақ адал қызмет етіп келе жатқан жан».

Сонымен қатар белгілі ғалым Мәди Айымбетов автордың тек шебер қаламгер ғана емес, білікті ұйымдастырушы, заманауи медиа-менеджер екенін алға тартты. Оның айтуынша, кезінде «Нұр Астана» газетін аяғынан тік тұрғызуға күш салған Ғабит Мүсіреп бүгінде еліміздің бас басылымының тізінін бекем ұстап, «оқырманды газетке, газетті оқырманға жақындату» миссиясын абыроймен атқарып келеді.

Қуаныш Жиенбай, Шархан Қазығұл, Еркін Қыдыр, Амантай Шәріп секілді ағалары да Ғабиттің шығармашылығына жан-жақты талдау жасады.

Айта кетейік, осы уақытқа дейін қаламгердің оқырман жылы қабылдаған 5 бірдей жинағы жарық көрген болатын. Ал бүгінгі тұсауы кесілген жаңа қос туындының әрқайсысы 500 данамен басылып шықты. Тәуелсіздіктің қадірін ұқтырып, туған жердің топырағын ардақтауға үндейтін бұл қос кітап – қазақ руханиятының қорына қосылған құнды қазына болары сөзсіз.

● ТҮТАС ДӘУІРДІҢ КӨРКЕМ ШЕЖІРЕШІСІНЕ АЙНАЛҒАН ҚАЛАМҒЕРЛЕР БОЛАДЫ. ОЛАР СОЛ УАҚЫТТЫ ҚОҒАМЫНЫҢ ЖАН ДҮНИЕСІ, АҢЫЗЫ МЕН АҚИҚАТЫ, ҚОРҚЫНЫШЫ МЕН ҮМІТІ, ЕҢ БІР АЯУЛЫ ЖАҚСЫСЫ МЕН ЕШКІМ КӨРІП-БІЛМЕСЕ ЕКЕН ДЕП ЖАСЫРАТЫН ЖАМАНЫ АРҚЫЛЫ ТАРИХ БЕТІНЕ ӨШПЕСТЕЙ ТАҢБАЛАЙДЫ. СОНДАЙ ҚАЛАМҒЕРДІҢ БІРІ – МО ЯН.

✍ Ділда УӘЛИБЕК

Оның шығармаларын оқыған сайын көз алдыңа бір елдің тағдыры ғана емес, адамзаттың ғасырлар бойы қайталанып келе жатқан рухани драмасы елестейді. Бір мезетте аңыз бен ақиқаттың, қасірет пен күлкінің, қатыгездік пен мейірімнің арасымен жүріп отырғандай күй кешесің. 2012 жылы әдебиет саласы бойынша Нобель сыйлығының дәл осы жазушыға берілуі кездейсоқ шешім емес еді. Бұл – Қытайдың ауылдық кеңістігінен басталған хикаялардың адамзаттық деңгейдегі үлкен әдебиетке айналғанын мойындау болатын.

ӨЗ ТАМЫРЫН ІЗДЕГЕН

Мо Янды жазушы еткен өзі өмір сүрген уақыт пен кеңістік. Ол дүниеге келген кезең де, өскен орта да адамды ерте есейтетін, өмірдің ащы дәмін ерте татқызатын заман еді.

Болашақ Нобель сыйлығының иегері 1955 жылы Қытайдың Шаньдун провинциясындағы Гаоми ауданында дүниеге келді. Оның шын есімі – Гуань Мос. Кейін әлемге Мо Ян деген әдеби бүркеншік атпен танылды. Қытай тілінде бұл «сөйлем» немесе «үндеме» дегенді білдіреді. Мо Ян балалық шағын Қытай тарихындағы ең күрделі кезеңдердің бірінде өткізді. Елде саяси науқандар жүріп жатты. Қоғам өмірінде сақтық пен үнсіздік маңызды қасиетке айналған уақыт еді бұл. Үлкендердің «аз сөйле», «артық сөз айтпа» деп ескерту жасап отыратын кезі екен. Кейін жазушы дәл осы ескертуді өзінің әдеби есіміне айналдырды. Осылайша, «үндеме» деп тыйым естіп өскен баланың үнін әлем естіді.

Оның балалық шағы ауыл өмірімен тығыз байланысты өтті. Болашақ романдарындағы кейіпкерлер секілді ол да қарапайым еңбек адамдарын көріп өсті. Егістік, ауыл тіршілігі, халық аңыздары, қарттардың әңгімелері, маусым сайын өзгеріп отыратын табиғат көріністері оның алғашқы мектебіне

назары Қытайға ауды. Сол жылы әдебиет саласы бойынша Нобель сыйлығы жазушы Мо Янға берілді. Бұл шешім Қытай әдебиеті тарихындағы айтулы оқиға еді. Өйткені Мо Ян әдебиет бойынша Нобель сыйлығын алған алғашқы Қытай жазушысы болды.

Әдебиет саласындағы Нобель марапаты әдетте бір ғана шығармаға емес, жазушының тұтас шығармашылық мұрасына беріледі. Нобель комитеті өз шешімінде Мо Янның шығармашылығын «халық ертегілерін, тарих пен заманауи шындықты галлюцинациялық реализм арқылы ұштастырғаны үшін лайық» деп бағалады. Бұл анықтама жазушы прозасының табиғатын дәл сипаттайды.

Дегенмен Нобельге жол ашқан шығармалар қатарында бірнеше роман ерекше аталады. Ең алдымен, «Қызыл гаулияң» романы. Бұл шығарма ХХ ғасырдың алғашқы жартысындағы Қытайдағы соғыс пен қоғамдық өзгерістерді қарапайым адамдар тағдыры арқылы баяндайды. Романдағы кең тынысты эпикалық суреттер, өмірге құштар кейіпкерлер мен табиғаттың символдық бейнесі Мо Янның әдеби стилін әлемге танытты.

Сондай-ақ «Салпы кеуде, үлкен бөксе» романы Қытай қоғамының бірнеше тарихи дәуірін бір отбасының тағдыры

Мо Ян.

«Үндеместің» ҮНІ

өсіретін шаруалар мен жерілікті биліктің арасындағы жанжал, жемқорлық пен әділетсіздік суреттеледі.

Мо Ян – әдебиетке жаңа география сыйлаған жазушы. Оның туындыларындағы Гаоми өңірі жай ғана мекен емес, тұтас көркем ғалам. Уильям Фолкнердің Йокнапатофасы немесе Габриэль Гарсиа Маркестің Макондосы қандай әдеби кеңістікке айналса, Мо Ян да Гаомиді сондай символдық әлемге айналдырды. Ол туған өлкесінің топырағынан әлемдегі тағдырлар туралы эпикалық туындылар тудырды.

Жазушының шығармашылық табиғатындағы ең қызық құбылыстың бірі – оның шындықты ешқашан тура айтпай-

бәрі де көркемдіктің артында жасырын тұрады.

Мо Ян прозасының тағы бір ерекшелігі – дене мен рухтың байланысын бұрын-соңды болмаған дәрежеде суреттеуі. Олар тамақтанады, еңбек етеді, сүйеді, азап шегеді, қартайды. Жазушы адам өмірінің физиологиялық қырларынан қашпайды. Керісінше, тіршіліктің ең қарапайым көріністерінің өзінен философия табады. Сондықтан оның романдарында өмір иісі бар. Кейде ол иіс бидайдың жұпары болса, кейде қанның,

кейде тердің, кейде шараптың иісі. Бірақ бөрінің жаны бар, бөрі тірі.

Сондықтан 2012 жылғы Нобель сыйлығы Мо Ян есімді жазушының ғана жеңісі болған жоқ. Бұл күллі Қытай әдебиетіне берілген баға еді.

МО ЯН – ҚАЗАҚСТАНДА

22 маусымда Мо Ян елімізге келді. Жазушы Мәдениет және ақпарат министрлігі мен Жазушылар одағының бірлескен бастамасымен ұйымдастырылған «Жас жазушылардың әдеби шеберлік мектебі» жобасы аясында дәріс оқуға келді. 2024 жылдан бері тұрақты түрде өткізіліп келе жатқан бұл жоба жас қаламгерлердің кәсіби деңгейін арттыруға және әлемдік әдеби үдерістермен танысуына мүмкіндік беріп келеді.

22 маусым күні әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде Мо Янның қатысуымен жас жазушыларға арналған шеберлік дәрісі өтті. Кездесуге еліміздің әр өңірінен келген жас ақын-жазушылар, әдебиеттанушылар мен студенттер қатысты. Жазушы әдеби шығармашылықтың қыр-сыры, көркем ойлау табиғаты және қазіргі әдебиеттің даму бағыттары жөнінде ой бөлісті.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Мо Янға «ҚазҰУ-дың құрметті профессоры» атағын табыстады. Мо Ян сапары аясында болған маңызды оқиғаның бірі – оның қазақ тілінде жарық көрген екі кітабының тұсаукесері. Қазақстан Жазушылар одағының қолдауымен жазушының әйгілі «Сарымсақ жыры» романы мен «Халіңіз қалай, Фолкнер ағай?» атты публицистикалық жинағы қазақ оқырманына жол тартты.

«Сарымсақ жырын» қазақ тіліне Төлеген Меллат аударған. Ал «Халіңіз қалай, Фолкнер ағай?» кітабын Еділбек Дүйсен мен Әліхан Махаш аударды.

Қаламгердің сапары келесі күні Астанада жалғасын тапты. Ұлттық академиялық кітапханада оқырманмен өткен еркін сұхбат барысында жазушы өзінің шығармашылық жолы, қазіргі әдебиеттегі үрдістер және көркем ойлаудың ерекшеліктері жөнінде әңгімеледі.

Кездесу барысында Мо Ян қазақ әдебиетімен әлі толық танысып үлгермегенін айтып, мұның басты себебі қазақ қаламгерлерінің шығармалары қытай тіліне аз аударылатынында екенін жеткізді. Сонымен қатар ол Қазақстаннан оралған соң қазақ әдебиетінің қытай тіліне тәржімаланған туындыларын іздеп оқуға ниетті екенін білдірді.

– Біріншіден, қазақ әдебиетін жеткілікті деңгейде оқымағаным үшін кешірім сұраймын. Оған себептер де бар. Өйткені қытай тіліне аударылған қазақ әдебиеті үлгілері өте аз. Осы сапардан қайтқаннан кейін, қазақ жазушыларының қытай тіліне аударылған шығармаларын іздеп тауып, танысамын, – деді ол.

Жазушы өз шығармашылығы туралы айта келе, әдебиетке келуіне Қытай тарихындағы «Мәдени төңкеріс» кезеңінің әсері зор болғанын атап өтті. Оның айтуынша, көптеген шығармасының негізінде туған жері Гаомидегі өмір, ауыл адамдарының тағдыры мен балалық шақ естеліктері жатыр.

Одан әрі жазушы әдебиеттанушылар мен оқырмандар арасында талай пікірталас тудырған, алайда авторына даңқ әкелген «Салпы кеуде, үлкен бөксе» шығармасы жөнінде дәріс оқыды.

– Дәстүрлі қытай қоғамында отбасында бала болмаса, оны әйелден көреді. Еркекті ешкім кінәламайды. Ал менің шығармамдағы бас кейіпкер әйелдің күйеуі белсіз болатын. Ол жұбайынан ажырасқан соң, бірнеше еркектен тоғыз бала көреді. Себебі қоғамның әйелді ғана айыптай беретін қасаң түсінігіне қарсы күреседі. Өзінің бала көтеріп, өмірге сәби әкеле алатынын, белсіз болған бұрынғы күйеуінің кесірінен некеде перзент сүйе алмағанын дәлелдегісі келеді. Жалпы, ол әйелдің сегіз қыз, бір ұлы болады, – деді Мо Ян.

Оқырмандардың сұрақтарына жауап берген Мо Ян әдебиеттегі ең маңызды нәрсесі өмір шындығын сол күйінде көшіру емес екенін айтты. Оның пікірінше, жазушы нақты өмір мен көркем шындықтың арасынан адамзатқа ортақ терең мағыналарды таба білуі қажет.

– Нобель комитеті маған Нобель сыйлығын бергенде, «магиялық реализм бағытындағы шығармасы үшін» деп мәлімдеді. Менің көп шығармамның желісі балалардың түсі арқылы өрбиді. Габриэль Гарсиа Маркестің көп шығармасын оқыдым. Оның маған әсері зор болды, келісемін. Әсіресе, 1980 жылдары көп қытай жазушысы Маркестің стилінде жаза бастады. Бірақ біз шетелге еліктемей, өзіміздің ұлттық танымымыз бен салт-дәстүріміз негізінде әдебиетте жаңа нәрсесі ойлап табуымыз керек. Содан дүниежүзілік әдебиет қалыптасады, – деді Мо Ян.

Белгілі жазушы Төлен Әбдік, әдебиеттанушы Сауытбек Абдрахманов, сыншы Амангелді Кеңшілік Мо Ян шығармашылығына жоғары баға беріп, оның туындылары адам табиғатын барлық қайшылығымен бірге көрсете алатын сирек суреткерлік құбылыс екенін атап өтті.

Мо Янның Қазақстанға келуі маңызды мәдени оқиға болды. Бұл сапар қазақ және қытай әдебиеті арасындағы байланысты нығайтып қана қоймай, әлем әдебиетіндегі өзекті көркем ізденістер жөнінде пікір алмасуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар қазақ оқырманына Нобель сыйлығының лауреатымен тікелей жүздесіп, оның шығармашылық әлемімен жақынырақ танысуға жол ашты.

Әдебиет – халықтарды жақындастыратын рухани көпір. Мо Янның қазақ жеріне жасаған сапары осы көпірдің жаңа бір арнасын қалыптастырып, екі елдің мәдени байланысын тереңдете түскені анық.

айналды. Кейін шығармаларында қайта-қайта оралатын Гаоми әлемі – осы шақтардың елесі.

Мәдени революция болған жылдар оның білім алуына да әсер етті. Көптеген қатарласы сияқты мектепті толық аяқтауға мүмкіндігі болмады. Ерте жастан еңбекке араласты. Ауыл шаруашылығында жұмыс істеді. Кейін зауытта еңбек етті.

Жиырма жасында Қытай Халық-азаттық армиясының қатарына қабылданды. Әскери қызмет оның өміріндегі жаңа кезеңнің басталуына жол ашты. Армия қатарында жүргенде әдебиетке деген қызығушылығы тереңдей түсті. Кітап оқуға деген мүмкіндігі көбейеді. Әдебиет туралы ойлана бастады. Жазушылыққа деген алғашқы байыпты қадамдар дәл осы уақытта жасалды.

1980-жылдары оның әңгімелері әдеби журналдарда жариялана бастады. Әдеби орта жаңа есімді бірден байқады. Оның жазу мәнері дәстүрлі прозадан өзгеше еді. Ауыл өмірін суреттегенімен, мәтіндерінде фольклордың, мифтің, қиялдың және шынайы тарихтың элементтері қатар өріліп жатты. Жас жазушы әдебиетке толық қалыптасып келгендей әсер қалдырды.

1980-1990 жылдары Мо Ян «өз тамырын іздегендер» қозғалысының өкілі деп қарастырылды, ол фольклор мен дәстүрге сүйене отырып, социализмнің көлеңкесі түспеген соны шығармалар жазуға ұмтылды.

ШЫНДЫҚ ПЕН ГАЛЛЮЦИНАЦИЯ ҚОСПАСЫ

2012 жылғы қазанда әлем әдебиетінің

(Басы 1-бетте)

Бір ғасыр бұрын қазақ мәдениеті мен руханиятының ордасына айналған Орынбор өңірінде ұлттық өнер мен мәдени мұраны насихаттау ісі бүгінде өз маңызын жоғалтқан жоқ. Орынбор өңірінде көптеген иіп бастаманың ұйытқысы болып жүрген Жаңабай Айтқалиұлын жұртшылық ерекше құрметтейді. Кәсіпкерлікпен қатар қоғамдық жұмыстарға белсене араласып, қайырымдылық ісіне тұрақты қолдау көрсетіп жүрген ол өз қаражаты есебінен талай иіп іске мұрындық болған. Әлия Молдағұлова атындағы мешіт құрылысына қолдау көрсетуден бастап, әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардың балаларын жаңа оқу жылына дайындауға дейінгі иіп жобаларға ұдайы демеушілік танытып жүрген Жаңабай аға елге қызмет етудің жарқын үлгісін көрсетіп келеді.

«Кәсіпкерлікке бет бұрған кезден бастап, қайырымдылықпен айналыса бастадым. Алайда жеке тұлға ретінде айналысу қиынға соқты. Уақытым тапшы болды. Сосын жұбайым дұрысы қор ашайық деді. Осылайша, «Бәйтерек» деген атпен қайырымдылық қорын аштық. Ақша көп тапқан сайын, көмекке зәру адамдар саны да көбейе түсті. Әсіресе, қазақ тілі мен тарихын білісі келетін азаматтар қатары артты. Алдымен осы екі істі қолға алдық. Кейін қатарымызға кәсіби мамандар өз еркімен қосылды. Мысалы, осында тұрмысқа шыққан қызылордалық Әйгерім домбыра

Осы жобалардың ішіндегі ең іргелісі – биыл Ресей халықтарының бірлігі жылы аясында Орынбордан 60 шақырым жерде орналасқан Соль-Илецк қаласының маңындағы алаңда өткен «Дала тойы» болды. Осымен төртінші рет өткізіліп тұрған «Дала тойы» Қазақстанда ерекше атап өтілетін Наурыз мерекесінен артық тойланбаса, кем тойланбай, келгендерге ерекше әсер сыйлады. Ұлттар достығы мен мәдениеттер үндестігін дәріптейтін бұл іс-шарада қазақ халқының бай рухани мұрасы мен ұлттық өнері кеңінен насихатталды.

Қонақтарды кіреберісте қазақ және орыс ұлттық киімін киген қыз-жігіттер бауырсақ пен қымыз және нан мен кваспен қарсы алды. Алаңқайда ұлттық өнер көрмелері, шеберлік сабақтары мен жәрмеңкелер ұйымдастырылды. Қонақтар қаз-қатар тігілген 7 киіз үймен қатар, орыс, татар және басқа да ұлттардың тұрмысы мен мәдени ерекшеліктерінен хабар беретін этноауылдарды аралады.

Мерекенің басты өзегі – қазақ халқының бай мәдени мұрасын көпшілікке ұсынған концерт болды. Бес сағатқа жалғасқан концертте ұлттық өнеріміздің сан қыры көрініс тапты. Расында, сахнадағы әрбір қойылым дала тарихының, ұлттық рухтың және ұрпақтар сабақтастығының көрінісі іспетті әсер қалдырды.

Концерт басталмас бұрын ең алдымен қонақтарға бауырсақ таратылды. Үлкен астауға салынған 70 келі бауырсақты көтеріп алып шыққаны сол еді, қонақтар оны таласа-тармаса алып,

ерекше екенін айтып, шекаралас жатқан аймақ тұрғындарын жақындастырып тұрған ортақ құндылықтар мен туыстық қатынастың маңызына тоқталды.

«Өткен аптада татарлардың Сабан тойын атап өткен едік. Ал бүгін қазақтардың «Дала тойына» жиналып отырмыз. Бұл екі іс-шара өңіріміздің алуан түрлілігі мен бірегейлігін аңғартады. Аймағымызда 100-ден астам ұлт көп жыл бойы татулық пен бірлікте тұрады. Олар жиі бас қосып, ұлттық әні мен биін дәріптеп, бүгін біз бауырсақтан дәм татқан секілді төл тағамдарын таныстырады. Бүгін біз қазақ мәдениетінің әлеміне үңілеміз. Әлбетте, облыстың әр тұрғыны ол мәдениетпен жақсы таныс. Орынбор облысында 120 мыңнан астам қазақ тұрады. Бұл – өңірдегі тұрғындар саны жағынан үшінші ірі этностық топ. Ерекше атап өтерім, біз іргелес жатқан Қазақстанмен ортақ тарихымыз бар, байланысымыз терең. Ресейде, соның ішінде Орынборда тұратындардың ең жақта туыстары көп. Олар Қазақстанға жиі барып, тіпті сол жақтан теңін тауып жатады. Сондықтан біз қай жағынан алсақ та, жақынбыз. Біз әр ұлттың мәдениеті мен дінін сыйлаймыз! Бүгінгі қазақ мәдениетінің мерекесі құтты болсын. Білүймше, «Алға!» деген сөз татар және қазақ тілінде бір мағынаға ие екен! Сондықтан алға!», – деді өңір басшысы.

Біздің таң-тамаша еткен тағы бір жайт – Орынбор өңірінде қазақтың ұлттық ән-би өнерін насихаттайтын шығармашылық ұжымдар көп екен. Олардың сахналық ұлттық киімдері де көркемдігімен көз тартады. Сахна сыртында өз кезегін күтіп тұрған олармен тілдескенімізде, күннің аптап ыстығында бірнеше сағат бойы күтсе де, еш шаршамағанын, керісінше қазақ мәдениетін осындай үлкен сахналарда насихаттау зор мәртебе екенін мақтанышпен айтып, жамыраса жауап берді. Олардың сөзінен, сан мыңдаған көпшіліктің алдында ән айтып, би билеу оларға үлкен шабыт сыйлайды. Шын мәнінде, олардың төл өнерімізді, әсіресе биі Қазақстандағы деңгейден кем емес дәрежеде меңгергендері тандай қақтырды. Әсіресе, Орынбор облысындағы екінші ірі қала – Орскіден келген халықтық «Шашу» ансамблінің орындауындағы «Өлмейміз» әні ерекше әсер қалдырды. Ұлттық рух пен мәдени мұраны ұлықтаған туынды ұрпақтар сабақтастығының маңызын айшықтап, көпшіліктің зор ықыласына ие болды.

Кештің көрігін қыздырған ұжымдардың бірі – халықаралық байқаулардың лауреаты Әйгерім Бижанова жетекшілік ететін «Бәйтерек» халық аспаптар ан-

самблі болды. Әйгерім мен шәкірттері «Ақбұлақ», «Гүлдерайым», «Еркесылқым» туындыларын орындап, қазақ музыкасының тереңдігі мен көркемдігін танытты.

«Орынборда домбыра сыныбы 2019 жылы ашылды. Осы уақытқа дейін 230 бала алдымнан өтіп, домбыра тартуды үйренді. Олардың кемі 100-ден астамы ұлттық аспабымызда шебер ойнайды. Ерекше атап өтерлігі, бізде бәрі тегін. Ешкім ештеңе төлемейді. Ештеңе де сатып алмаймыз. Аспаптарды, ұлттық киімімізді, бәрін «Бәйтерек» қорының басшысы Оксана Балабаева бастаған команда сатып әпереді. Барамын деген конкурсымыздан қалдырмайды. Жолақымызды өтеп, барлық жағдайымызды жасап отыр. Мен Орынбордың қақ ортасында, 235 шаршы метрді қамтитын үлкен ғимаратта домбыра үйірмесін жүргіземін. Бұл – Орынбордың жас өрендерінің ұлттық өнерді еркін меңгеруіне жасалған маңызды мүмкіндік», – дейді Әйгерім Бижанова.

«Бәйтерекпен» қатар, «Томири» этнохореографиялық ансамблінің «Жүрек» биі, «Жұлдызай» ансамблінің «Маусымжан»

«Дала тойы» қазақтардың бірлігі жарасқан, мейірбан, қонақжай халық екенін тағы бір мәрте байқатты. Мен бытырғы тойға да келгенмін. Әр келген сайын бойымды мақтаныш кернейді. Осындай мәдениетке бай ұлттың қызы болғанымды мақтан тұтамын.

Маған мұнда бәрінен бұрын аламан бөйге жарыстары ұнады. Қыз бала болсам да, жарысты басынан аяғына дейін бақылап, оза шапқан шабандоздардың аман-есен мәреге жетуін тілеп тұрдым. Одан бөлек, бүгінгі концерт те маған қатты ұнады. Концерттік нөмірлер арқылы біраз нәрсені ұғындым, білмейтінім расында көп екен.

Ел арасында Ресейдегі қазақ жастары өз мәдениетіне қызықпайды деген жаңсақ пікір қалыптасқан. Орынборда, маңайындағы шағын аудандарда үнемі мәдени ивенттер өтіп тұрады. Жастар да атсалысады, өнерімізді насихаттап, өз ортасында айтып жүреді. Бүгінгідей ұлттық киімімізді әр мереке сайын киіп шығамыз. Тек мейрам күндері емес, қысқа желетке мен тақияларды күнделікті де киіп жүреміз. Әр қыздың гардеробында ұлттық киім бар десем, қателеспеймін», – дейді ол.

«Дала тойы» тек мәдени мереке емес, жастардың бағыт-бағдар берген маңызды алаң бола білді. Линара осы тойда Ресейдегі қазақ көп шоғырланған тағы бір қала – Омбыдағы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің филиалы туралы естіп-біліп, алдағы екі жылында қайтсе де, сонда оқуға түсуге оқталатынын айтты.

«Мен Омбыдағы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің филиалы бар екенін бүгін ғана естідім. Омбыдан Орынбор жастарына ақпарат беруге арнайы келген Торғын Әшеновадан оқу орны туралы толық мәлімет алдым. Бұйырса, кеден ісі мамандығына оқуға тапсырамын», – дейді Линара сөз соңында.

Бытыр да ауқымды деңгейде өткен «Дала тойы» биыл да Орынбор өңіріндегі қазақ мәдениетінің өміршеңдігін, оның ұлттар арасындағы достық пен өзара құрметті нығайтудағы маңызын көрсетті. Іс-шара Орынбордағы қазақ мәдениетінің дамуын көрсетіп қана қоймай, халықтар арасындағы өзара түсіністік пен құрметті нығайтуға серпін берді.

«Қазірдей Ресей халықтарын бір-біріне қарсы қойғысы келетіндер қалпаған заманда біз мәдени ұйымның басшысы ретінде басты міндетімізді абыроймен атқарып жүрміз деп ойлаймын. Қазір Орынбор қазақтары ешкімнен кем емес, бәрімен тең, тіпті кей жерлерде артық дер едім. Спорт, саясат, медицина, ғылымда болсын, кез келген салада өзін танытып жүрген жерлестеріміз жетерлік. Ресей, соның ішінде Орынбор

вокалдық-хореографиялық композициясы, «Эльдас» студиясының ұлттық билері көрермен тарапынан жоғары бағалан-ды.

Күй өнері де назардан тыс қалған жоқ. Орынбор даласында Секен Тұрысбековтің әйгіл «Көңіл толқыны» шығармасын орындаған Сұлтан Тұяқбаев көрерменге ерекше әсер сыйлады. Ал «Асыл жігіттер» дүетінің «Алға қазақ жігіттер» әні жас-

ЕСЕПТЕСЕК, БҮЛ ТОЙҒА 25 МЫҢ АДАМ КЕЛДІ. БҮЛ – БІЗ ҮШІН РЕКОРД. ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ ОРЫНБОР ТҮРҒЫНДАРЫ МЕН ҚОНАҚТАРЫНА ҚЫЗЫҚ. СЕБЕБІ БІЗДІҢ МӘДЕНИЕТ АЙРЫҚША, БІЗДІҢ МӘДЕНИЕТ ӨЗГЕШЕ. БҮГІН БӘРІ МӘДЕНИЕТІМІЗДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІН АТАП ӨТТІ.

тарды елдікке үндеп, жастардың рухын көтерді.

Концертте қазақ ұжымдарымен қатар, орыс, татар, башқұрт, армян, беларусь, грузин, өзбек және басқа да этностардың шығармашылық ұжымдары өнер көрсетіп, өңірдің көпұлтты мәдени келбетін көпшілікке айқын танытты.

Концерттен бөлек, алаңқайда қазақ күресінен жарыстар мен бас жүлде 3,5 миллион теңге болатын аламан, топ бөйге де ұйымдастырылды. Спорттық сайыстарда Ресейдің түрлі өңірінен келген спортшылармен бірге, көршілес Ақтөбе облысының атлеттері де өз шеберліктерін сынап көрді.

Арнайы дресс-код бекітілмесе де, мерекетте қатысушылардың көбі қазақтың ұлттық киімін киіп келіп, іс-шараның этно-мәдени сипатын айқындай түсті. Олардың арасында Орынбор облысына қарасты Октябрь ауданынан келген 9-сынып оқушысы Линара Қабасова да бар.

қазақтарының тағы бір маңызды миссиясы бар. Біз Ресей ішіндегі татулық пен бірлікті сақтаудан бөлек, көршілес жатқан Қазақстанмен достықтың берік болуына жауаптымыз. Біз – ұлы өркениеттер тоғысқан Ресей халқының бір бөлігіміз, сонымен қоса біз ұлылығы бір мысқал да кем емес қазақ халқының бөлігіміз. Ресей мен Қазақстан халықтарының арасын жалғайтын біз үшін бірлік пен ынтымақ ерекше маңызға ие. «Дала тойының» жоғары деңгейде өткенін келген қонақтың барлығы айтып жатыр. Есептесек, бұл тойға 25 мың адам келді. Бұл – біз үшін рекорд. Қазақ мәдениеті Орынбор тұрғындары мен қонақтарына қызық, Себебі біздің мәдениет айрықша, біздің мәдениет өзгеше. Бүгін бәрі мәдениетіміздің ерекшелігін атап өтті. Бәріне қонақжайлылығымыз және ұнапты. Біз қонақтарды қалай күту керек екенін жақсы білеміз. Себебі қонақжайлық қазақтың қанына біткен асыл қасиет», – дейді сөз соңында Жаңабай Айтқалиұлы.

Әзірлеген Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ

Меншік иесі –
«Айқын-Литер» ЖШС

Директор –
Талғат ЕШЕНҰЛЫ

Бас редактор
Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ

Бас редактордың орынбасары
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

ЖУРНАЛИСТЕР:
Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ,
Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ,
Наурызбек САРША,
Ділда УӘЛІБЕК,
Ахмет ӨМІРЗАҚ
(Алматы қаласы)

ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ:
Елдар ҚАБА
(беттеуші-дизайнер)

Корректор:
Саягүл САПАРҚЫЗЫ

Нөмірдің кезекшісі:
Ділда УӘЛІБЕК

- Астана қ. «Медиа-холдинг «ERNUR» ЖШС Сипет көшесі 30, тел.: 8(7172) 99-77-77
- Тапсырыс №10200. Тиражымы 5762 Көлемі 4 б. 6 т.

Бағасы келісім бойынша

Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1

Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39

ЖАРНАМА БӨЛІМІ:
8(701) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31
reklama.liter@gmail.com

ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ:
8(771) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39
podpiska.alt@gmail.com

- Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді
- Оқырман хаттарына жауап қайтарылмайды
- © «Түркістанда» жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.
- Суреттердің сапасына редакция жауап бермейді
- © Мақалалар коммерциялық негізде басылды
- Жарнамалар мазмұнына редакция жауап бермейді

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді

Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №КЗ2009У00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген.

Индексі: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.